

OKRUGLI STOL

POGLED NA
KONSTANTINOVO DOBA
2013 → 313.

ČETVRTAK I PETAK, 6. I 7. LIPNJA 2013.

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

I. LUČICA 3, ZAGREB

KONFERENCIJSKA DVORANA, KNJIŽNICA, 2. KAT

www.ffzg.hr/pov

Centar za interdisciplinarno istraživanje stare povijesti Zavoda za hrvatsku povijest
Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Okrugli stol

Pogled na Konstantinovo doba 2013 → 313.

6. i 7. lipnja 2013.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
I. Lučića 3

www.ffzg.hr/pov

Centar za interdisciplinarno istraživanje stare povijesti
Odsjek za povijest

Organizacijski odbor:

Hrvoje Gračanin
Bruna Kuntić-Makvić
Jelena Marohnić
Trpimir Vedriš

Uredništvo priručnih materijala:

Jelena Marohnić
Inga Vilogorac Brčić

Grafičko oblikovanje i računalni slog:

Boris Bui, FF-press

Okrugli stol su omogućili Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Naslovnica:

Natpis cara Konstantina iz Varaždinskih Toplica, Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, www.zmvt.com.hr

Novac Konstantina Velikog iz siscijske kovnice, ostava iz Trijebnja, Arheološki muzej u Zagrebu, inv. br. C46974,
foto Ana Pavlović

Obljetnica Milanskog edikta obilježava se 2013. godine različitim programima na više mjesta gdje je car Konstantin Veliki obitavao, boravio i djelovao. Njegova je vladavina, na tragu prethodnika Dioklecijana, obilovala velikim potezima koji su promijenili lice rimske države i za duže vrijeme obnovili njezinu snagu.

Najrazglašenija je svakako odluka da se dopusti prakticiranje dotada sumnjivog, suzbijanog i progonjenog kršćanstva. Time je određena bitna značajka kasne rimske civilizacije, zatim i zapadne civilizacije sve do danas. Vladarsku odluku poznajemo preko teksta koji se naziva Milanskim ediktom, a prenijeli su ga stari pisci.

Konstantinova vladavina donijela je i novine u državnome ustroju, zakonskoj regulativi, umjetnosti... U skladu s time, referencije na Konstantinovo doba ne prestaju ni u kojem kasnijem razdoblju, a tvorci su im pripadnici različitih djelatnosti.

Znanstveno istraživanje Konstantinova doba i njegovih odraza prvenstveno je u kompetenciji humanističkih i društvenih znanosti. Sve dehumaniziraniji i ubrzaniji moderni svijet prema njima se odnosi s potcjenjivanjem, uskraćujući im i uvažavanje i materijalnu podršku. Možda stoga što je milijardama ljudskih bića to lakše manipulirati što slabije umiju misliti, što su manje svjesna sebe i što manje znaju o svemu što je prethodilo današnjici i uvjetovalo je – ukratko, što su neukija upravo na humanističkom području.

U akademskoj zajednici od pradavnih se početaka stječe, čuva i prenosi znanje, uče se i vježbaju istraživačke vještine i kali se um. Ona po definiciji uključuje i učenike i poučavatelje, od studentskih prvašića do akademika. Najvišu kakvoću postiže interakcijom svih generacija, kombiniranjem svih vrsta prinosa, od žara koji bi trebao biti svojstven mladosti, do iskustva koje je poslovična značajka starosti.

Obljetnica Milanskog edikta poticaj je i prikladan povod da se aktivni nastavnici i polaznici različitih ustanova koje tvore zagrebačku akademsku zajednicu okupe i na interdisciplinarni način progovore o Konstantinovoj vladavini. Veliko povijesno razdoblje oni će zajedno ocrtati potpunije no što ga svaka struka ocrtava za sebe. Ujedno će, okupivši se oko velike svjetske teme, pružiti uvid u nastavne i znanstvene potencijale domaćega ogranka humanističkih i društvenih znanosti. Ujedno je to naš prilog obilježavanju 140. obljetnice nastave povijesti na Sveučilištu u Zagrebu.

To su nakane s kojima Centar za interdisciplinarno istraživanje stare povijesti Zavoda za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu priređuje peti znanstveni skup od svojega osnutka u 2009. godini.

Zahvaljujem svima koji će sudjelovati predajući, raspravljajući i slušajući i svima koji su sudjelovali u pokretanju ovoga projekta i ponijeli teret njegova ostvarenja!

U Zagrebu, 3. lipnja 2013.

Dr. sc. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ

Predstojnik Katedre za staru povijest i

voditelj Centra za interdisciplinarno istraživanje stare povijesti

POGLED NA KONSTANTINOVO DOBA, 2013 →313.

OKRUGLI STOL
6. I 7. LIPNJA 2013.
FILOZOFSKI FAKULTET
ZAGREB

PROGRAM

ČETVRTAK, 6. LIPNJA 2013.

- 9³⁰ **Otvaranje okruglog stola**
vodi dr. sc. B. KUNTIĆ-MAKVIĆ
- 9⁴⁵ - 11⁵⁰ **1. sesija: Veliki potezi političke, vjerske i pravne povijesti**
vodi dr. sc. Trpimir VEDRIŠ
- 9⁴⁵ - 10¹⁰ Prof. dr. Anto MIŠIĆ: Konstantin i Nicejski sabor 325. godine
10¹⁰ - 10³⁵ Mr. sc. Tomislav VIDAKOVIĆ: Utjecaj Konstantinova preokreta na oblikovanje euharistijske liturgije
10³⁵ - 11⁰⁰ Dr. sc. Iva KAIĆ, Vinka BUBIĆ, mag. archaeol.: Arhitektonske prilagodbe Oratorija A u Konstantinovo doba
- 11⁰⁰ - 11²⁵ Prof. dr. Marko PETRAK: *Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere*. Kratke napomene o Konstantinovom shvaćanju pravедnosti
- 11²⁵ - 10⁵⁰ Dr. sc. Siniša BILIĆ DUJMUŠIĆ: Zašto je potisnut Licinije?
- 11⁵⁰ - 12¹⁰ **Stanka – kava**
- 12¹⁰ - 14⁰⁰ **2. sesija: Iz pravne prakse (uz kratko opuštanje)**
vodi dr. sc. Marina MILIĆEVIĆ BRADAČ
- 12¹⁰ - 12³⁵ Dr. sc. Ivan MILOTIĆ: Uređenje povrata imovine Crkvi u Milanskom ediktu
12³⁵ - 13⁰⁰ Dr. sc. Tomislav KARLOVIĆ: Zaštita slabije ugovorne strane u Konstantinovom zakonodavstvu
13⁰⁰ - 13²⁵ Daniel RAFAELIĆ, prof.: Konstantin, kasna antika i filmska cenzura
- Rasprava**
- 14⁰⁰ - 15³⁰ **Stanka za ručak; užina za autore priopćenja**
- 15³⁰ - 17⁰⁰ **3. sesija: U službi Njegova Veličanstva**
vodi dr. sc. Hrvoje GRAČANIN
- 15³⁰ - 15⁵⁵ Dr. sc. Neven JOVANOVIĆ: Enigmatski panegirik Konstantinu – *carmina figurata* Porfirija Optacijana
15⁵⁵ - 16²⁰ Dr. sc. Dino DEMICHELI: Dvojica Dalmatinaca u Konstantinovoј (?) službi
16²⁰ - 16⁵⁰ Nino ZUBOVIĆ, prof., Josip PARAT, mag. archaeol. i hist.: Euzebijeva *Vita Constantini* kao književni tekst
- 16⁵⁰ - 17¹⁰ **Stanka - kava**
- 17¹⁰ - 18⁴⁵ **4. sesija: Žitnica Carstva, glazba, studiji**
vodi dr. sc. Ana PAVLOVIĆ
- 17¹⁰ - 17³⁵ Dr. sc. Inga VILOGORAC BRČIĆ: Konstantin i Helena u Egiptu
17³⁵ - 18⁰⁰ Hrvoje BEBAN, mag. mus.: Glazba u ranome kršćanstvu: između poganskog i posvećenog
18⁰⁰ - 18²⁵ Dr. sc. Jelena MAROHNIĆ: Akademski život i običaji u 4. st.: Konstantinovi i kasniji propisi o profesorima i studentima

Rasprava

PETAK, 7. LIPNJA 2013.

- 9¹⁵ – 12⁰⁰** **5. sesija: Fenomeni suživota poganstva i kršćanstva**
vodi dr. sc. Inga VILOGORAC BRČIĆ
- 9¹⁵ – 9⁴⁰** Dr. sc. Tin TURKOVIĆ: Solarni kult u Konstantinovim graditeljskim ostvarenjima
- 9⁴⁰ – 10⁰⁵** Dr. sc. Ana PAVLOVIĆ: Kršćanski simboli na novcu Konstantina Velikog
- 10⁰⁵ – 10³⁵** Barbara KRILETIĆ, Katarina LUKIĆ, Dora POČIVAVŠEK, Doris ŠUGAR, provostupnice arheologije: Antički bogovi u službi propagande Konstantina Velikog
- 10³⁵ – 11⁰⁵** Maja JURATOVAC, Mihaela ŠUVAK, diplomandice stare povijesti: Odnos između Konstantina i Helene prema antičkim literarnim izvorima
- 11⁰⁵ – 11³⁰** Dr. sc. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ: Kultura kupelji između poganstva i kršćanstva: primjeri Konstantinova doba
- 11³⁰ – 11⁵⁵** Dr. sc. Marina MILIĆEVIĆ BRADAČ: Pogani u kršćanskom svijetu – *Carmen contra paganos*
- 11⁵⁵ – 12¹⁵** **Stanka - kava**
- 12¹⁵ – 13³⁰** **6. sesija: Oblikovanje i racionalizacija predaje**
vodi dr. sc. Emilio MARIN
- 12¹⁵ – 12⁴⁰** Dr. sc. Dino MILINOVIĆ: Između tradicije i kršćanstva: što govore spomenici
- 12⁴⁰ – 13⁰⁵** Dr. sc. Hrvoje GRAČANIN: Konstantin Veliki u srednjovjekovnim narativima
- 13⁰⁵ – 13³⁰** Dr. sc. Vladimir REZAR: Lorenzo Valla i Konstantinova darovnica
- Rasprava**
- 14⁰⁰ – 15³⁰** **Stanka za ručak; užina za autore priopćenja**
- 15³⁰ – 17¹⁰** **7. sesija: Produžeci legendarnog modela**
vodi dr. sc. Dino MILINOVIĆ
- 15³⁰ – 15⁵⁵** Dr. sc. Sanja CVETNIĆ: Ikonografija Konstantina Velikoga u Vatikanu i Lateranu
- 15⁵⁵ – 16²⁰** Dr. sc. Emilio MARIN: Dalmatinsko-hrvatska tradicija o sv. Jeleni, majci cara Konstantina Velikog
- 16²⁰ – 16⁴⁵** Dr. sc. Danko ŠOUREK, Tanja TRŠKA MIKLOŠIĆ, mag. educ. hist. art.: Ikonografija Konstantina Velikoga i njegovih srodnika u hrvatskoj likovnoj baštini
- 16⁴⁵ – 17¹⁰** Dr. sc. Trpimir VEDRIŠ: Konstantin Veliki između popularne kulture i historiografije u 21. stoljeću
- 17¹⁰ – 17³⁰** **Stanka - kava**
- 17³⁰ – 18⁴⁵** **8. sesija: Istraživanje i popularizacija znanosti**
vodi dr. sc. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ
- 17³⁰ – 17⁵⁵** Maja TABAK, univ. bacc. lat. i hist.: Konstantin Veliki u zbirci *Croatiae auctores Latini*
- 17⁵⁵ – 18²⁰** Dr. sc. Iva KAIC, Vinka BUBIĆ, mag. archaeol.: Prikaz međunarodnog znanstvenog skupa “Sveti car Konstantin i hrišćanstvo”, Niš, 31. 05 - 02. 06. 2013.
Prezentacija 5. seminara za školsku mladež “*Salonae Longae* Od antičke Salone do humanističkog Splita”: tema 2013. godine: “1700. obljetnica Konstantinova edikta: susret poganstva i kršćanstva, Split – Solin 14 – 20. ožujka 2013.”

Pogled na Konstantinovo doba: sažetak i evaluacija okruglog stola

S A Ž E C I

Asistent Hrvoje BEBAN, mag. mus.
Odsjek za muzikologiju
MUZIČKE AKADEMIJE
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 5
HR-10000 Zagreb
hrvoje.beban@gmail.com

GLAZBA U RANOME KRŠĆANSTVU: IZMEĐU POGANSKOG I POSVEĆENOG

Kršćani su u prvim stoljećima bili mala sekta u antičko-poganskome okruženju. Preokret u njihovu korist svakako se dogodio u 4. stoljeću, kada im je Konstantinov edikt osigurao slobodno ispovijedanje vjere. Prakticirana prije svega u katakombama te na kućnim okupljanjima, glazba ranih kršćana seli se sada u velike bazilike te se zajedno s bogoslužjem prilagođuje novome prostoru.

Što se sačuvanih glazbenih izvora tiče, osim fragmenta himna Presvetome Trojstvu iz 3. st. (tzv. Himan iz Oksirinha) ne poznajemo ni jedan primjerak glazbe iz prvih stoljeća kršćanstva. No zato patristički izvori pružaju neprocjenjivo vrijedan uvid u kontekst prakticiranja glazbe u ranome kršćanstvu te omogućuju iščitavanja različitih stavova što ih je, bilo poganska bilo kršćanska, glazba provocirala, odnosno oblikovala. Upravo na temelju tih izvora, ovo će izlaganje sučeliti te pokušati objasniti različite forme što ih je glazba poprimala, često pritom balansirajući između poganskog i posvećenog: u okviru *septem artes liberales*, u biblijskoj egzegezi, u tijelima glazbenih instrumenata te konačno, u duhovnoj sferi, gdje ju nalazimo zaodjenutu u tzv. *cor et vox topos*.

Dr. sc. Siniša BILIĆ DUJMUŠIĆ, docent
Studijski odjel povijesti
HRVATSKOG KATOLIČKOG SVEUČILIŠTA
Ilica 242
HR-10000 Zagreb
sibil1962@gmail.com

ZAŠTO JE POTISNUT LICINIJE?

Ovaj je Okrugli stol s pravom posvećen Konstantinu Velikom i obljetnici izdavanja Milanskog edikta jer je taj dokument jedna od važnih prekretnica u razvoju kršćanske crkve. No, činjenica je da je carski edikt s Konstantinom supotpisao Licinije koji je tada bio August na Istoku. Dapače, kako je u to vrijeme kršćanska vjera u istočnom, grkofonom dijelu imperija bila brojnija i raširenija nego u zapadnom, to je za suvremene kršćane Istoka Licinijev potpis na ovom dokumentu bio daleko važniji od Konstantinova. Unatoč tome, danas komemoriramo samo Konstantina, a ne Konstantina i Licinija. Kršćanska tradicija (Laktancije, Euzebije) opravdava istiskivanje Licinija njegovim kasnijim odvracanjem od kršćanstva, donošenjem protukršćanskih zakona, protjerivanjima i progonima kršćana... Međutim, historiografska analiza jasno pokazuje da takve kvalifikacije kršćanskih historiografa nisu opravdane i po svoj prilici nemaju uporišta u stvarnim Licinijevim postupcima. Stoga razloge Licinijeva potiskivanja valja tražiti drugdje, najvjerojatnije u Konstantinovim propagandnim potrebama.

Dr. sc. Sanja CVETNIĆ, red. prof.
Odsjek za povijest umjetnosti
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
scvetnic@ffzg.hr

CIKLUSI ZIDNIH SLIKA O KONSTANTINU VELIKOM U VATIKANU I LATERANU

Prvi ciklus slika posvećenih Konstantinu Velikome nalazi se u Vatikanu u jednoj od četiriju Rafaelovih soba (tal. *Stanze di Raffaello*) koja je nazvana po caru (tal. Sala di Costantino). Do smrti u travnju 1520. godine Rafael je dovršio pripreme crteže za slike na dva zida – *Konstantinov san (Viđenje križa)* i *Bitka na Milvijskom mostu*. Rafaelovi učenici Giulio Romano i Giovan Francesco Penni zvan il Fattore dovršili su oslik u kasno ljeto 1524. godine, dodavši još dva prizora – *Konstantinovo krštenje* i *Car Konstantin I. daruje Rim papi Silvestru* (uz pomoć Raffaellina Del Colle). Slikana scenografija posljednjega prizora je stara bazilika sv. Petra u Vatikanu, a prizor Konstantinova krštenja smješten je na slici u baptisterij sv. Ivana Lateranskoga.

Drugi ciklus posvećen Konstantinu nalazi se upravo u lateranskom baptisteriju, a naručio ga je (1639.) papa Urban VIII. Barberini. Autor zidnih slika *Bitka na Milvijskom mostu* i *Konstantinov trijumf* je Andrea Camassei, a *Konstantinovo viđenje križa* Giacinto Gemignani.

Dr. sc. Dino DEMICHELI, viši asistent
Odsjek za arheologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
ddemiche@ffzg.hr

DVOJICA DALMATINACA U KONSTANTINOVOJ (?) SLUŽBI

Uspoređuju se karijere dvojice ljudi čije se djelovanje može datirati u Konstantinovo vrijeme. Dva nadgrobna natpisa podignuta su za Valerija Valenta i Aurelija Valerina, a oba su spomenika pronađena u Dalmaciji. Kako se navodi na prvome, Valerije Valent poginuo je kao carski (?) tjelohranitelj *in bello civili in Italia*. Njegova se smrt možda može povezati s bitkom kod Milvijskog mosta, no nije jasno na čijoj se strani borio. Drugi natpis spominje salonitanskog viteza Aurelija Valerina koji je bio tajnik na carskome dvoru u Nikomediji, a njegov se nadgrobni spomenik može datirati između 313. i 324. god. Spomenik prikazuje pokojnika koji je, boraveći na dvoru, preuzeo i istočnjačku modu, a natpis sadrži i elemente sepulkralne poezije.

Dr. sc. Hrvoje GRAČANIN, docent
Odsjek za povijest
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
hrvoje.gracanin@gmail.com

KONSTANTIN VELIKI U SREDNJOVJEKOVNIM NARATIVIMA

Konstantin I. uvriježeno se i danas pamti kao prvi rimski car koji je potpuno otvoreno prigrlilo kršćansku vjeru, a već mu je onodobna tradicija namrla zvučni nadimak Veliki kojim nije bio okićen nijedan njegov prethodnik na carskom prijestolju. Predodžbu o velikom kršćanskom caru i zaštitniku Crkve posredovale su i latinska i grčka kršćanska historiografija 4. i 5. stoljeća. Obje su prenesene na srednjovjekovni Zapad, latinska u sačuvanim rukopisima, prvenstveno Jeronima i Pavla Orozija, a grčka zahvaljujući latinskim prijevodima, Rufinovom crkvene

povijesti Euzebija Cezarejskog i Epifanijevima crkvenih povijesti Sokrata, Skolastika i Teodoreta koji su nastali po Kasiodorovu nalogu u njegovu samostanu Vivariju. Drugačiji, kritičniji pogled na Konstantina nudila je poganska ili poganstvu bliska kasnoantička historiografska tradicija (latinsku predstavljaju Eutropije i *Epitome de Caesaribus*, a grčku Zosim; izuzetak je Sekst Aurelije Viktor). Cilj izlaganja je odrediti tematske krugove i narativno-diskurzivne obrasce u vezi s prikazom Konstantinove osobe i vladavine u odabranim srednjovjekovnim povijesnim djelima autora iz zapadnoeuropskog i iz bizantskog kulturnog kruga. U obzir se uzima relevantan uzorak narativnih vrela iz ranog i razvijenog srednjeg vijeka - latinski: *Kronika Bede Časnog* (7./8. stoljeće), *Rimska povijest* Pavla Đakona (8. stoljeće), *Kronika Hermana Kontrakta* (11. stoljeće) i *Kronika Otona Freisinškog* (12. stoljeće); bizantski: *Uskrsna kronika* (7. stoljeće), *Kronografija* Teofana Ispovjednika (9. stoljeće), *Pregled povijesti* Georgija Kedrena (11./12. stoljeće) i *Sažetak povijesti* Ivana Zonare (12. stoljeće). Latinska i bizantska tradicija se uspoređuju kako bi se utvrdile dodirne točke i eventualne razlike tj. na što su pojedini pisci stavljali osobit naglasak ili što su izbjegavali spomenuti.

Dr. sc. Neven JOVANOVIĆ, izv. prof.
Odsjek za klasičnu filologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
neven.jovanovic@ffzg.hr

ENIGMATSKI PANEGIRIK KONSTANTINU - *CARMINA FIGURATA* PORFIRIJA OPTACIJANA

Jedan pjesnički panegirik upućen caru Konstantinu posve je posebna oblika. Radi se, naime, o zbirci pjesama žanra *carmina figurata*, vrste kombinatoričke poezije u kojoj se stihovi ne čitaju samo slijeva nadesno, već im slova, u drugačijim smjerovima, sadrže dodatni pjesnički tekst (ponekad isti, ponekad drugačiji). Autor ovakve panegiričke zbirke - riječima Jeronimove *Kronike svekolike povijesti*, "zapaženog sveska" koji je svome tvorcu 329. donio oslobođenje od kazne progonstva - jest Publilije Porfirije Optacijan.

Optacijanovo djelo ima gotovo rodonačelniku ulogu u tradiciji nelinearne i vizualne poezije, tradiciji koja se proteže od helenističkih pjesnika Simije i Teokrita, pa do Prešernove Zdravljice, Apollinaireovih kaligrama, poetike skupine OULIPO, i dalje. S druge strane, vrijednost Optacijanova panegirika kao povijesnog izvora jednako je marginalna kao i književno-estetska vrijednost *sadržaja* njegovih tekstova. Zbog toga se tek nedavno (Edwards 2005) pojavio pokušaj interpretiranja Optacijanove zbirke kao cjeline - istraživanja međusobnog odnosa pjesama i njihova uklapanja u matricu napredovanja u virtuozitetu.

Ovim će se izlaganjem predstaviti Optacijanova panegirička zbirka i podsjetiti da tradicionalni njezin dio čine i dva uvodna pisma, autorovo obraćanje Konstantinu i carev odgovor. Autentičnost pisama povremeno se poricala (kao i autentičnost pojedinih pjesama iz zbirke) - no ona su ipak mogla utjecati na kasniji doživljaj Konstantina, njegove vladavine i njegova doba, ili biti tim doživljajem potaknuta. Doseg pretpostavljenog utjecaja pokazat će tek čitanje i interpretacija.

Maja JURATOVAC, univ. bacc. hist.
Mihaela ŠUVAK, univ. bacc. hist.
Odsjek za povijest
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
majurato@yahoo.com.hr
msuvak@ffzg.hr

ODNOS IZMEĐU KONSTANTINA I HELENE PREMA ANTIČKIM LITERARNIM IZVORIMA

U sklopu kolegija "Društvene grupe u klasičnom svijetu i antička prozopografija II: Žene i prijestolja" istraživali smo, među ostalim, na koje su načine žene u rimskom svijetu utjecale na politički život Carstva. Kroz analizu i

interpretaciju antičkih literarnih izvora o životu i djelu cara Konstantina i njegove majke Helene, u prvom redu povjesničara Euzebija (*Historia Ecclesiastica* i *Vita Constantini*) i Zosima (*Historia nova*) nastojat ćemo ocijeniti njihov međusobni odnos i Heleninu ulogu.

Mentori: dr. sc. J. MAROHNIC i dr. sc. I. VILOGORAC BRČIĆ

Dr. sc. Iva KAIĆ, viši asistent
Zn. novak Vinka BUBIĆ, mag. archaeol., univ. bacc. hist.
Odsjek za arheologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
vibubic@ffzg.hr
ikaic@ffzg.hr

ARHITEKTONSKE PRILAGODBE ORATORIJA A U KONSTANTINOVO DOBA

Oratorij A u Saloni se prema tradicionalnome tumačenju datira u 2. pol. 3. stoljeća i interpretira se kao najstarija kršćanska kulturna građevina u Saloni koja je imala funkciju *domus ecclesiae*. Međutim, revizijska arheološka istraživanja hrvatsko-francuskog istraživačkog tima od 2000. do 2007. godine pružila su novi uvid u kronologiju građevinskih faza Oratorija A. Zgrada je tek početkom 4. stoljeća poprimila karakterističan oblik s kontraforima. Polukružna klupa koja je bila glavni argument da se zgrada odredi kao oratorij, datirana je u kraj 5. i u 6. stoljeće zahvaljujući nalazu novca ispod podnog popločenja klupe. Stoga se više ne može govoriti o Oratoriju A kao o najstarijoj *domus ecclesiae* u Saloni. Novija istraživanja temeljena na proučavanju Euzebijeve *Povijesti crkve* pokazuju da su *domus ecclesiae* zapravo nastajale tek u Konstantinovo doba. Radi slabe istraženosti gradske arhitekture i četvrti za stanovanje kućne crkve u Saloni još se ne mogu locirati.

PRIKAZ MEĐUNARODNOG ZNANSTVENOG SKUPA SVETI CAR KONSTANTIN I HRIŠĆANSTVO, NIŠ, 31. 05 – 02. 06. 2013.

Autorice će kao sudionice međunarodnog znanstvenog skupa *Sveti car Konstantin i hrišćanstvo* ukratko izvijestiti sudionike Okruglog stola o radu i postignućima niškog kongresa. Priopćenja je najavilo 147 znanstvenika iz cijeloga svijeta, a teme vezane uz doba cara Konstantina su iz područja religije, povijesti, crkvene povijesti, arheologije, povijesti umjetnosti i prava.

Dr. sc. Tomislav KARLOVIĆ, docent
Katedra za rimsko pravo
PRAVNOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ćirilometodska 4
HR-10000 Zagreb
tkarlovi@pravo.hr

ZAŠTITA SLABIJE UGOVORNE STRANE U KONSTANTINOVOM ZAKONODAVSTVU

U ovoj jubilarnoj godini uz Konstantinovo ime se na prvom mjestu veže Milanski edikt i utvrđenje jednakopravnosti položaja kršćana i kršćanske vjere. Međutim, ideje koje su se već tijekom razdoblja antičke rimske države razvijale kroz djela kršćanskih pisaca, a koje su se odnosile na zaštitu dužnika kao slabije strane u ugovornim odnosima i u kojima su kritizirane rimskopravne metode osiguranja, mogu se prepoznati u određenim drugim aspektima Konstantinova zakonodavnog djelovanja. Pri tome se posebno ističe Konstantinova zabrana uglavka *lex commissoria* kojim su bogatiji slojevi iskorištavali ekonomski slabiji, inferiorniji položaj dužnika te su još više akumulirali bogatstvo preuzimanjem vlasništva nad založenim stvarima. Riječ o iznimno važnoj odredbi koja je preuzeta i u Teodozijevoj, a kasnije i Justinijanov *Codex*, a koju valja staviti u kontekst jačanja utjecaja kojima se ustaljeni modeli djelovanja bazirani na načelu individualizma ublažavani uvažavanjem socijalne komponente i sprečavanja prekomjernog iskorištavanja drugih, bližnjih. Obrazloženje u kojem se navodi nepravda i zlorabe u primjeni

odredbe u praksi u bitnome odgovara postojećim kršćanskim nazorima te se može reći da se u njemu ogleda i snažnije usvajanje kršćanskih moralnih elemenata u pravne okvire. Štoviše, iako je navedena odredba u kasnijim izvorima na određene načine zaobilažena, njezino apsolutno prihvaćanje u suvremenim pravnim porecima, kao i citiranje u sudskim presudama u 21. stoljeću, može se identificirati kao jedan od najdugotrajnijih i dalekosežnijih rezultata Konstantinove zakonodavne aktivnosti na području prava.

Barbara KRILETIĆ

Katarina LUKIĆ

Dora POČIVAVŠEK

Doris ŠUGAR

Studenti

Odsjeci za arheologiju, za etnologiju i kulturnu antropologiju,

za informacijske i komunikacijske znanosti

FILOZOFSKOG FAKULTETA

SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

I. Lučića 3

HR-10000 Zagreb

krileticbarbara@gmail.com

katarina280793@yahoo.co.uk

dpocivav@ffzg.hr

dsugar@ffzg.hr

ANTIČKI BOGOVI U SLUŽBI PROPAGANDE KONSTANTINA VELIKOG

Novac Konstantina Velikog obilježava ne samo njegova novčana i estetska, nego i uporabna i propagandna vrijednost. U svijetu bez mogućnosti brzog i lakog obavještanja i komunikacije, bez interneta i masovnih medija, novac je najlakši i najpogodniji medij za prenošenje poruka. Stoga je novac u antici mnogo više od pukog sredstva plaćanja. On je materijal koji se može iščitati i koji jezikom simbola propagira određene ideje i vrijednosti.

Prikazujemo odabrane tipove novca kovanog u vrijeme Konstantina I. na kojima se mogu uočiti i analizirati određene političke, vojne i administrativne Konstantinove poruke. Od tipa *Fundat Pacis* i *Gloria Perpet*, kovanih povodom objave Milanskog edikta 313. godine, preko tipova *Constantinopolis* i *Vrbs Roma*, kovanih prilikom utemeljenja nove prijestolnice Carstva, pa sve do tipa *Constantiniana Dafne* koji propagira činjenicu da je Konstantin uspio u svojoj namjeri da postane jedini vladar velikog i moćnog Rimskog Carstva. Bogovi prikazani na novcu izlaze iz svoje religijske funkcije i postaju simboli, sredstva komunikacije koja podupiru i olakšavaju prenošenje carevih ideja i poruka. Iz njih se može vrlo lako uočiti da se Konstantin vješto služio propagandom, kombinirajući određene legende i prikaze bogova kao ambleme svoje moći, legitimnosti i uprave. No, mogu se dogoditi i greške u komunikaciji, kad publika kojoj novac nije bio izvorno namijenjen (mi) udaljena gotovo dvije tisuće godina od njegova izvornog vremena i povijesnog konteksta, pokušava ispravno protumačiti poruku s novca.

Kolegij: *Proseminar iz antičke mitologije*, ljetni semestar akad. g. 2012/13.

Mentor: dr. sc. A. PAVLOVIĆ

Dr. sc. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, red. prof.

Odsjek za povijest

FILOZOFSKOG FAKULTETA

SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

I. Lučića 3

HR-10000 Zagreb

bkm@ffzg.hr

KULTURA KUPELJI IZMEĐU POGANSTVA I KRŠĆANSTVA: PRIMJERI KONSTANTINOVA DOBA

Izvori ljekovitih voda su prastara sveta mjesta za koja se držalo da su pod zaštitom viših sila koje se zamišljalo utjelovljene u različita božanstva. Oporavci i iscjeljenja koji su se mogli postići ljekovitim vodama podupirali su vjeru u njih. Nema ljekovitoga vrela koje se koristilo od davnine, a koje stari ne bi držali svetim i – u skladu s time-

ondje organizirali kult. Odatle i današnji stručni termin 'vodeno svetište'. Isti su tretman imali i izvori tekućica. Na takvim se mjestima kršćanstvo suočavalo s prastarim poganskim autoritetima i nastupalo sporije.

Kultura kupelji notorna je sastavnica rimske civilizacije koja je iziskivala da se naselja i raskošnije građevine opreme termalnim postrojenjima. Najreprezentativniji takvi objekti su rezultat velikih carskih investicija. Terme su bile i rasadišta poganske duhovnosti: ondje su se predstavljala književna djela, držala predavanja i vodile rasprave, a mogle su uključivati i posvećene prostore s likovima prikladnih božanstava. Usprkos tome, kršćani su terme lakše posvajali i smještali svoj kult u njih ili u njihovu neposrednu blizinu. To je podrazumijevalo gašenje starih funkcija. Prezir prema tijelu i njegovo trapljenje zanemarivanjem, pa i mučenjem, postat će doskora poželjnim kršćanskim ponašanjem. Pred kraj 4. st. sveti Jeronim će to znalački formulirati.

Nekoliko izvora različitih vrsta i provenijencija pokazuje da je Konstantin u skladu s tradicijama poganskih rimskih careva iskazivao poštovanje vodenim svetištima i investirao u termalne objekte u razdalekim dijelovima svoje velike države, iako se odlučio za kršćanstvo kao oslonac carske vlasti i državne stabilnosti. Panonski su primjer Jaške Toplice u Hrvatskoj, a slični su Konstantinovi postupci potvrđeni i u Galiji. Potvrđeno je čak i da je tijekom borbe za prijestolje prizivao zaštitu i pomoć tipičnih topličkih iscjeliteljskih božanstava. I u odnosu prema kupeljima ogleda se Konstantinova doba.

Dr. sc. Emilio MARIN, red. prof.
Studijski odjel povijesti
HRVATSKO KATOLIČKO SVEUČILIŠTE
Ilica 242
HR-10000 Zagreb
marin_emilio@yahoo.com

DALMATINSKO-HRVATSKA TRADICIJA O SV. JELENI, MAJCI CARA KONSTANTINA VELIKOG

Nije sigurno gdje je rođena Konstantinova majka Helena, pa je prisvajaju različite sredine. Postoji tako i tradicija da bi bila rođena na otoku Braču, štoviše u Škripu, gdje je i danas živo to uvjerenje. Navodno se to moglo ustvrditi na temelju dokumenata i kodeksa Salonitanske crkve, makar ako ćemo vjerovati modruškom biskupu Šimunu Kožičiću Benji, koji je to ustvrdio u svom govoru, točno prije 500 godina, na Lateranskom saboru 1513.

U Škripu je gradnja župne barokne crkve sv. Jelene počela 1768. a dovršena je početkom 19. st. Slavi se spomendan sv. Jelene 18. kolovoza. A. Cicarelli je zapisao, navodno iz 15. st., hrvatsku pjesmu o sv. Jeleni i njezinu rođenju na Braču. U Splitu je 1814. objavio *Esame critico sopra la Patria di S. Elena Imperatrice*.

Međutim, postoje i drugi pokazatelji kulta sv. Jelene u Hrvatskoj, naime, nekoliko joj je župnih crkava posvećeno na sjevernom Jadranu: Dramalj i Kastav (Riječka nadbiskupija), u zaleđu Rijeke: Cesarica i Rakovica (Gospičko-Senjska biskupija), i u sjeverno-zapadnoj Hrvatskoj: Vrtlinska i Zabok (Zagrebačka nadbiskupija). Jedinostveni je slučaj u Hrvatskoj, u mjestu Prvić Luka (Šibenska biskupija), gdje se pjesma o sv. Jeleni fra Andrije Kačića Miošića iz 18. st. pjeva u svečanom bogoslužju na svetičin spomendan.

Dr. sc. Jelena MAROHNIC, viši asistent
Odsjek za povijest
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
jmarohni@ffzg.hr

AKADEMSKI ŽIVOT I OBIČAJI U 4. ST.: KONSTANTINOV I KASNIJI PROPISI O PROFESORIMA I STUDENTIMA

Visoko školstvo postojalo je i prije srednjovjekovne koncepcije sveučilišta., u dugoj i plodnoj antičkoj tradiciji poučavanja retorike i filozofije. Konstantinovi i kasniji zakonski propisi o pravima i obvezama profesora i studenata, okupljeni i sačuvani u Teodozijeve kodeksu (*Cod. Theod.* 13.1-4 i 14.9) pružaju dragocjene podatke o organizaciji i administraciji studija, profesorskom statusu, svakodnevnom životu studenata, zapošljavanju poslije završetka

studija i odnosima s gradskim i carskim vlastima. Izložiti ćemo i opisati ove elemente akademskog života u 4. st. prema tragovima koje su ostavili u pravnim izvorima.

Dr. sc. Marina MILIĆEVIĆ BRADAČ, red. prof.
Odsjek za arheologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
mmilicev@ffzg.hr

POGANI U KRŠĆANSKOM SVIJETU – *CARMEN CONTRA PAGANOS*

Pjesma nepoznatog autora, sačuvana u samo jednom rukopisu iz 6.st. (*Codex Parisinus Latinus* 8084), napada jednog prefekta, poganina, njegove kultove i stavove. U vrijeme kad je pjesma nastala, on je već mrtav. Ne znamo tko je autor ovog teksta, a ne znamo ni tko je prefekt koga se napada i o tome postoje razne teorije. Iako kao književno nevrjedna, ova pjesma je svjedočanstvo o poganima i njihovoj religiji, kako su izgledali i djelovali krajem 4.st. u tada već potpuno kršćanskom svijetu. Za neke kultove, poput Izidina ili kulta Velike Majke, *Carmen* je posljednje svjedočanstvo da su postojali u stvarnosti. Nakon toga doba stari će se bogovi preseliti isključivo u književna djela bez javne i vidljive potpore u javnom životu.

Dr. sc. Dino MILINOVIĆ, doc.
Odsjek za povijest umjetnosti
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
dmilinov@ffzg.hr

IZMEĐU TRADICIJE I KRŠĆANSTVA: ŠTO NAM GOVORE SPOMENICI

Umjetnost 4. stoljeća često se proglašava «auličkom» ili «dvorskom» umjetnošću. Od Konstantinova vremena rimski car je zaštitnik i šampion kršćanske vjere, i sam kršćanin (s izuzetkom Julijana Apostata). Ali, politička povijest carstva, kako u djelima ne-crkvenih povjesničara, tako i na spomenicima, ostaje vezana uz tradicionalne teme i motive, s rijetkim primjerima koji daju naslutiti novo doba. Dokaz kontinuiteta jesu reljefi Konstantinova slavoluka iz 315. godine, koji predstavljaju smišljenu ideološku «rekonstrukciju», satkanu od referencija na slavnu prošlost. Aluzije na novu religiju u potpunosti su izostale, što je često tumačeno kao dokaz Konstantinovog pragmatičnog odnosa prema kršćanstvu. Međutim, analiziramo li carsku umjetnost i spomenike 4. stoljeća, otkrit ćemo da oni rijetko naglašavaju vladarevu vjersku orijentaciju, u skladu s politikom vjerske tolerancije koja je iskazana u Milanskom proglasu iz 313. godine.

Dr. sc. Ivan MILOTIĆ, doc.
Katedra za rimsko pravo
PRAVNOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ćirilometodska 4
HR-10000 Zagreb
ivan.milotic@pravo.hr

UREĐENJE POVRATA IMOVINE CRKVI U MILANSKOM EDIKTU

Središnji, najvažniji i najopsežniji dio Milanskog edikta uređuje povrat imovine koja je Crkvi bila oduzeta tijekom progona. Sve prethodne norme koje se tiču statusa kršćanstva, slobode njegova ispovijedanja te pravnog subjektiviteta

kršćana pojedinaca, kršćanskih pravnih osoba i Crkve otvaraju prostor te čine logički, vremenski i nomotehnički *prius* dijelu Milanskog edikta o povratu imovine Crkvi. Čini se da svi prethodni dijelovi imaju prvotnu svrhu postaviti temelj normativnom uređenju imovinskih pitanja. U latinskoj inačici teksta na prvome mjestu uređuje se povrat imovine društvenim tvorevinama naznačenima kao *persona Christianorum* i *corpus Christianorum*, koji Euzebije iz Cezareje spominje kao *συνα*. To su zajednice kršćana koje su postojale kao pravne osobe sve dok nisu zabranjene ediktima u razdoblju od 303. do 304. godine. Odredbama edikata kao prva pretpostavka određuje se povrat objekata u kojima su se kršćani okupljali prije 303. godine, a do tada su bili u vlasništvu kršćanskih pravnih osoba. Druga je pretpostavka da su ta mjesta konfiscirana u korist državne blagajne tijekom protukršćanskih progona ili da su kršćanske pravne osobe osujetile i anticipirale njihovu konfiskaciju prodajom, darovanjem, odreknućem od vlasništva i sl. Povrat vlasništva učinjen je *ex edicto*, tj. stupanjem edikta na snagu u trenutku njegove nikomedijske objave. Povrh povrata prava vlasništva, *restitutio* se istovremeno odnosi i na posjed (*possessio*). Kako vidimo, povrat se odnosi kako na stvarno pravo (vlasništvo), tako i na faktičnu vlast (posjed): kršćanskim zajednicama je *ex edicto* vraćeno vlasništvo te im je dano ovlaštenje da od svakog posjednika (*possessor*) imaju pravo tražiti predaju spomenutih stvari u posjed. S druge strane, posjednicima tih stvari propisana je obveza da odmah, bez odgađanja, besplatno i bez ikakva protuzahtjeva izvrše povrat posjeda kršćanskim zajednicama koje to zahtijevaju. Na temelju navedenih odredbi, u ovome izlaganju istražiti će se kontekst, način i posljedice uređenja povrata imovine kršćanskim pravnim osobama.

Dr. sc. Anto MIŠIĆ, red. prof.
FILOZOFSKI FAKULTET DRUŽBE ISUSOVE U ZAGREBU
Jordanovac 110
HR-10000 ZAGREB
amisic@ffdi.hr

KONSTANTIN I NICEJSKI SABOR 325. GODINE

Početakom 2. st. kršćani su sve brojniji pa rimska vlast vidi u njima „politički“ problem, opasnost za jedinstvo carstva. U vrijeme progona, do vladavine cara Konstantina početkom 4. st., kršćani su redovito molili za državne poglavare i nastojali biti lojalni građani, premda su često doživljavali nepravde i progone. Ono što nikako nisu prihvaćali bilo je uplitanje države u vjersko područje, osobito nametanje poganstva i obožavanje cara. Konstantinovim dolaskom na vlast i izdavanjem Milanskog edikta o toleranciji (313.), uvjeti su života za kršćane bitno poboljšani, no odnos vlasti, ovaj puta kršćanske, prema Crkvi i vjeri nije se bitno promijenio. U ediktu Konstantinovom kaže: „... odlučili smo da se nikome ne smije zabranjivati da slobodno izabere i slijedi kršćanstvo. Svatko je slobodan da pokloni svoje srce onoj religiji, koju on sam drži da je korisna.“ (Euzebije, *Hist. Eccl.*, X, 5.) Taj odmijereni dokument o vjerskoj toleranciji zvuči neobično suvremeno. Da je stav rimske države prema Crkvi ostao takav, ne bi bilo toliko nepotrebnih sukoba i teškoća u odnosima civilne i crkvene vlasti. Treba napomenuti da ni Crkva tada još nije bila pripravna za takav oblik tolerancije.

Konstantin, kao vrstan političar, dobro je prosudio koju važnost mogu imati sve brojniji kršćani i Crkva za carsku politiku, stoga suradnja i veze postaju sve čvršće i razgranatije. Toleranciju, proglašenu Milanskim ediktom, zamjenjuje sve veća potpora pa i otvoreno priklanjanje na kršćansku stranu. Car Konstantin, kao baštinik tradicije u kojoj je politika vladala nad religijom, nije se lako odricao miješanja u vjerska pitanja, niti se odrekao poganskog naslova *pontifex maximus*. Preuzevši svu vlast, preseljenjem u Malu Aziju i osnutkom nove prijestolnice (Konstantinopola), vrlo se brzo, prvenstveno zbog političkih razloga, počeo miješati u rješavanje isključivo vjerskih pitanja. Da bi uklonio opasnost razdora u carstvu zbog kontroverzi oko Arijeva nauka, Konstantin je sazvao sabor u Niceji (325.) iako tada nije bio ni kršten. Treba ipak kazati da Konstantin na početku svoje vladavine, barem na riječima, nije želio Crkvu potpuno učiniti ovisnom o državi. Osvrćući se na zaključke Nicejskog sabora on kaže: „Sve ono o čemu se raspravljalo na svetim sastancima biskupa dolazi od volje Božje.“ (Euzebije, *Vita Constantini*, III, 20.) Skupini pak biskupa koji su se potužili na postupke svojih kolega, odgovara: „Ja sam samo smrtnik, stoga bi bio udarac protiv Boga, ako bih u tim pitanjima želio sebi pridržati pravo suda: jer su tužitelji i tuženi biskupi.“ (Sozomen, *Hist. eccl.*, I, 17) Nakon sabora u Niceji i osude Arijeva nauka, Arija je poslao u progonstvo u Sirmij. Ne postigavši «politički» cilj – jedinstvo carstva - Konstantin je bezuspješno pokušao nasilno pomiriti Arija i Atanazija.

Dr. sc. Ana PAVLOVIĆ, viši asistent
Odsjek za arheologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
apavlovi3@ffzg.hr

KRŠĆANSKI SIMBOLI NA NOVCU KONSTANTINA VELIKOG

Konstantin Veliki ostao je zabilježen u povijesti Rimskog Carstva kao prvi „car kršćanin“ koji je odškrinuo vrata kršćanstvu i snažno ga podupirao. Upravo se novac kovan za vrijeme njegove vlasti često uzima kao dokaz Konstantinova kršćanstva i pokazatelj njegova osobnog stava prema novoj religiji, različitoj od poganskog svijeta u kojem je nastala, izrasla i s vremenom jačala.

Na odabranim primjercima novca mogu se ili ne mogu iščitati dokazi određenih kršćanskih simbola. Ugledni znanstvenici zauzimali su različita stajališta prema njima, ali valja nastojati razlučiti mit od zbilje. Naime, kad se sagledaju svi primjerci koji se mogu uzeti dokazima Konstantinova kršćanstva, razabire se da je osnovni problem što se nije moguće jasno opredijeliti. Isti se dokazi mogu tumačiti dvojako, tj. prihvatiti i kao potvrda da je Konstantin prihvaćao kršćanstvo i kao potvrda da je ono zapravo bilo krhko i nesuvislo.

Kad se svi dokazi pokušaju sagledati pregledno i jasno i staviti u ispravan povijesni kontekst, jedini i naoko paradoksalni zaključak jest da se ne može doći do konačnog razrješenja. Pitanje je li Konstantin bio ili kršćanin ili ne pogrešno je pokušati riješiti njegovim novcem. Svi danas poznati simboli koji se na njemu pojavljuju dvojakog su značenja i dokazuju da se Konstantinova vlast pametno i snalažljivo koristila propagandnim porukama i idejama, a ne mogu dokazati da je on prihvatio te sustavno i razrađeno uvodio kršćansku religiju u poganski svijet.

Dr. sc. Marko PETRAK, red. prof.
Katedra za rimsko pravo
PRAVNI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ćirilometodska 4
HR-10000 Zagreb
marko.petrak@pravo.hr

INTER AEQUITATEM IUSQUE INTERPOSITAM INTERPRETATIONEM NOBIS SOLIS ET OPORTET ET LICET INSPICERE

KRATKE NAPOMENE O KONSTANTINOVOM SHVAĆANJU PRAVEDNOSTI

Prema shvaćanju klasičnog rimskog prava, sukladno formulaciji znamenitog pravника Ulpijana, pravnici bi trebali biti živo utjelovljenje vrline pravednosti kao sposobnosti lučenja pravičnog od nepravičnog te dopuštenog od nedopuštenog na temelju racionalnog uvida u naravni poredak stvari: *Cuius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes* (*Digesta* 1. 1. 1. 1 /*Ulp.* 1 *inst.*/). Navedena koncepcija pravednosti posebice je mogla doći do izražaja u klasičnom rimskom pravu. Naime, u tom razdoblju rimske pravne povijesti, za razliku od prethodnih i nadolazećih razdoblja, djelatnost pravnika je uistinu predstavljala najvažniji izvor prava. No u razdoblju postklasičnog rimskog prava, *responsa prudentium* prestala su biti pravno vrelo. Stoga je car Konstantin već 316 g. odredio da jedino rimski imperator smije tumačiti što je pravično, a što ne: *Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere* (*Codex Iustinianus* 1. 14. 1.). Navedenu ideju car Justinijan je kasnije doveo do vrhunca, proževši je u velikoj mjeri kršćanskim elementima. Prema Justinijanu, car je izraz živog božanskog zakona (*lex animata*), a carsko zakonodavstvo je „najsvetiji hram pravednosti“ (*sanctissimum templum iustitiae*), pa stoga nije teško zaključiti da se u takvom kontekstu vrlina pravednosti u prvom redu ostvaruje poslušnošću carevoj volji. Pravednost je time prestala biti shvaćena u smislu klasičnog rimskog prava kao ustrajna volja pojedinaca za ozbiljenjem naravnopravnih načela utemeljena na razumskoj spoznaji (*ratio*), već se preobrazila u volju za bespogovornim slijeđenjem carskih zakona koja je utemeljena na vjeri u Boga (*fides*). Polazeći od navedene „prijelomne“ Konstantinove odredbe, u izlaganju će se ukratko istražiti postklasične i srednjovjekovne reinterpretacije klasične rimske koncepcije pravednosti pod utjecajem kršćanske duhovnosti.

Daniel RAFAELIĆ, prof. povijesti
doktorand pri Odsjeku za povijest
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
drafaelic@ffzg.hr

KONSTANTIN, KASNA ANTIKA I FILMSKA CENZURA

Unatoč vrlo važnom mjestu u kršćanskom tumačenju povijesti, Konstantin i njegovo doba nisu bili često prenašani na srebrni ekran. Ipak, od najranijih dana zabilježen je paralelizam dva narativna pravca vezana uz velikog rimskog cara. Prvi je, logično, onaj vezan za njegovu viziju *In hoc signo vinces*. Iz nje je proizašlo nekoliko nijemih i zvučnih filmova istog naslova, no tu se nikako ne smije zaboraviti Konstantin Veliki snimljen, što je najzanimljivije, 1962. godine u Zagrebu. Drugi pravac pripovijeda filmsku priču o Fabioli, razmaženoj rimskoj djevojci iz Dioklecijanova i Konstantinova vremena koja polako, ali sigurno, prihvaća kršćanstvo. Inspiracija za seriju filmova o Fabioli nalazi se u književnom predlošku koji je 1854. stvorio kardinal Nicholas Wiseman.

Oba filmska pravca snažno su utjecala na pokušaj uspostavljanja matrice tzv. «prihvatljivog» filmskog izričaja. Zbog jake cenzure i prokršćanskog okvira filmovi ovog tipa često su izbjegavali prikazivati brojne aspekte antičke pojavnosti, posebice erotiku. S druge strane, gušenje drevnih poganskih kultova gotovo se nikako nije filmski tematiziralo. Stoga ne čudi veliki otpor koji su nedavno izazvali i neki noviji filmovi. Valja pretpostaviti da filmska cenzura više nema utjecaja na filmove o antici. No je li baš tako?

Dr. sc. Vladimir REZAR, izv. prof.
Odsjek za klasičnu filologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
vrezar@ffzg.hr

LORENZO VALLA O KONSTANTINOVJOJ DAROVNICI

Konstantinova darovnica krivotvoreni je zapis kojim je rimski car Konstantin I. vlast nad Rimom i zapadnim dijelom Carstva navodno povjerio rimskoj Crkvi, u znak zahvalnosti što ga je papa Silvestar I. izliječio od lepre. Dokument je, kao potpora aktualnim političkim događanjima na Apeninskom poluotoku, nastao najvjerojatnije tek polovinom 8. stoljeća, a među prvima koji su pokušali argumentirano poreći njegovu autentičnost bio je slavni humanistički filolog, Talijan Lorenzo Valla (1407-1457). Njegova opsežna rasprava, sastavljena 1440. g. i naknadno naslovljena *De falso credita et ementita Constantini donatione declamatio*, također je motivirana trenutnim političkim previranjima na tlu Italije, a Valla u argumentaciji poseže između ostalog i za filološkim dokazima koji bi ukazali na anakron karakter spornog Konstantinova dokumenta. Ukratko će se prikazati na koje se jezične i sadržajne elemente darovnice Valla u raspravi osvrnuo, te upozoriti na slične nedosljednosti u dijelu teksta koji mu, zbog razlika u rukopisnim verzijama darovnice, nije bio poznat.

Dr. sc. Danko ŠOUREK, viši asistent
Asist. Tanja TRŠKA MIKLOŠIĆ, mag. educ. hist. art.
Odsjek za povijest umjetnosti
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
dsourek@ffzg.hr
ttrska@ffzg.hr

IKONOGRAFIJA KONSTANTINA VELIKOGA I NJEGOVIH SRODNIKA U HRVATSKOJ LIKOVNOJ BAŠTINI

Hrvatska likovna baština obuhvaća umjetnička djela koja su vezana za ikonografiju Konstantina Velikoga, njegove majke Helene (Sveta Jelena Križarica) te mučeničkog svetačkog para Ivana i Pavla, dvorskih časnika Konstantinove

kćeri Konstancije. Brojčano prednjače prikazi sv. Jelene Križarice, vezani za poslijetridentski povratak na izvore (Pronalazak Križa), gdje se kao odraz ideala kršćanske vladarice. Odabrani su primjeri likovnih djela s cijeloga područja današnje Hrvatske. Njihova rasprostranjenost svjedoči o porastu naručiteljskih zahtjeva za ovom ikonografijom. Analizira se i hrvatska konstantinska hagiopografija (car i srodnici kao titulari crkava i oltara).

Maja TABAK, univ. bacc. lat. i hist.
Odsjek za klasičnu filologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
maja.tabak1@gmail.com

KONSTANTIN VELIKI U ZBIRCI *CROATIAE AUCTORES LATINI*

Kakvu su predodžbu o Konstantinu imali ljudi kasnijih vremena? Prilog povijesti Konstantinove recepcije dobit ćemo prikazujući i analizirajući kako je rimski car zastupljen u tekstovima digitalne zbirke *Croatiae auctores Latini* (CroALa, www.ffzg.hr/klafil/croala). Slobodno dostupna na internetskim stranicama Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u okviru znanstveno-istraživačkog projekta Digitalizacija hrvatskih latinista, zbirka CroALa okuplja tekstove hrvatskih autora koji su pisali na latinskom tijekom preko tisuću godina, od 976. do 1984; zbirka trenutno obuhvaća 373 dokumenta sto šezdeset i trojice hrvatskih autora.

Potražili smo u tekstovima CroALa sva spominjanja Konstantina Velikog. Ime "Konstantin" pojavljuje se preko 250 puta. Jasno je da te pojavnice uključuju i sve Konstantinove imenjake. Prvi je korak stoga bio izdvojiti spominjanja rimskoga cara, da bismo potom mogli ustanoviti koji ga autori, u kojim žanrovima i u kojim kontekstima imenuju. Naše će izlaganje stoga demonstrirati i prednosti i probleme, i potencijal i ograničenja digitalnog istraživanja tekstova hrvatske latinističke baštine u sadašnjem opsegu i na trenutnom stupnju digitaliziranosti.

Mentor: prof. dr. N. JOVANOVIĆ

Dr. sc. Tin TURKOVIĆ, docent
Odsjek za povijest umjetnosti
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
tinturkovic@yahoo.com

SOLARNI KULT U KONSTANTINOVIM GRADITELJSKIM OSTVARENJIMA

U povijesnoumjetničkoj struci uvriježila se predodžba da Konstantinovi graditeljski pothvati otvaraju posve novo poglavlje u povijesti arhitekture, baš kao i u povijesti likovnih umjetnosti. Ista je predodžba, naravno, proširiva i na cjelokupnu povijest antičkoga svijeta. Ona posve sigurno nije neutemeljena, no nije ni toliko jednostavna. S jedne strane, kršćanska je arhitektura uistinu zadobila neke osnovne smjernice za svoj daljnji razvoj kroz Konstantinove gradnje. One doista kazuju o Konstantinu, prvome kršćanskome Caru, osobi koju je i Euzebije opisao. Međutim, ostale Konstantinove gradnje stvaraju bitno drugačiju sliku o Caru. Dok su Konstantinovi graditeljski zahvati u urbano tkivo grada Rima, inače potpuno prožeti solarnim značenjem, još i razumljivi jer su izvedeni u rano doba Careve vladavine, konstantinopolski se čine daleko teže shvatljivima kada se usporede s osvrtima kršćanskih autora. Careve javne gradnje u Rimu i u Konstantinopolu posve zorno svjedoče o dosljednom i uvelike tradicionalnom perpetuiranju carskoga solarnog kulta, istoga koji je u velikoj mjeri odredio oblik niza javnih gradnji u Rimu od Augustova doba. U sadržajnome smislu Konstantin i njegovi arhitekti samo su se nadovezali na uvriježenu tradiciju. U formalnome pogledu doradivali su davnašnje arhitektonske zamisli te se njima koristili iznimnom inventivnošću – počevši od Konstantinovoga slavoluka u Rimu, pa do Konstantinovoga foruma u Konstantinopolu. Oba spomenika nedvosmisleno su prožeta carskim solarnim kultom. To pak ne bi trebalo čuditi kada se uzme Konstantinova cjeloživotna preokupacija Apolonom, odnosno Solom, koja se manifestirala na mnogo načina – od postavljanja skulpture „Apolona/Sola“ na porfirni stup u središtu kružnoga foruma u Konstantinopolu, preko vrlo vjerojatnog žrtvovanja u hramu Apolona Palatinskog po ulasku u Rim, postavljanja tronošca iz Delfa u cirk u Konstantinopolu, do jasnog uspostavljanja veze između Neronova kolosa i rimskog slavoluka, pa nadalje. Utoliko

javna, nekršćanska arhitektura Konstantinovog doba upućuje da ni Car ni carska propaganda nipošto nisu zanemarili koncept koji se po prvi put na monumentalnoj razini otjelovio još u Augustovo doba. Štoviše, u Konstantinovo doba isti je koncept dodatno monumentaliziran kroz carske gradnje.

I rani srednji vijek zadržat će stanoviti spomen na taj aspekt Konstantinove religijske politike, bilo kao pozitivan, bilo kao negativan. Solarni će kult naći mjesto u kraljevskoj/carskoj propagandi Karla Velikoga, jednako nedvosmislen kao što je bio i u Konstantinovo doba, a Konstantinove javne gradnje naći će se i na ilustracijama ranosrednjovjekovnih rukopisa.

Dr. sc. Trpimir VEDRIŠ, docent
Odsjek za povijest
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
tvedris@gmail.com

KONSTANTIN VELIKI IZMEĐU POPULARNE KULTURE I HISTORIOGRAFIJE U 21. STOLJEĆU

Polazeći od „povijesnog mita“ o Konstantinu Velikom, čije je zametke moguće pratiti u okolnostima njegova života i, osobito, u okolnostima oblikovanja njegova kulta, autor propituje današnju recepciju „ideološkog sadržaja“ tog mita na primjeru nekoliko odabranih književnih i znanstvenih tekstova nastalih početkom 21. stoljeća. U žarištu razmatranja su dvije ključne ideje: o osnutku kršćanskog Carstva i o potpuno integriranoj prirodi kršćanskog Rimskog Carstva. Iako oba koncepta, u sadržajnom smislu, povjesničar s pravom mora smatrati dvojbenim, u kontekstu proširene percepcije Konstantinova života oni utječu na predodžbu o carevu djelovanju i izazivaju često oprečne reakcije.

Odabравši nekoliko motiva vezanih uz pitanje naravi careva kršćanstva i njegova odnos prema Crkvi u popularnoj kulturi (poput *Da Vincijeva koda* D. Browna) autor ih uspoređuje s recentnim interpretacijama Konstantinova djelovanja odabranih uglednih povjesničara kasne antike (P. Veyne, D. Montserrat, R. Van Dam i drugi). U obje skupine djela preživljava niz tradicionalnih elemenata historiografske polemike oko „Konstantinova obrata“, a uočava se i niz elemenata „nove mistifikacije“ careva djelovanja. Dio ih se može interpretirati prvenstveno u kontekstu šireg procesa dekrizacijacije zapadne civilizacije.

Mr. sc. Tomislav VIDAKOVIĆ
Doktorand pri Odsjeku za povijest
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb;
Predavač VISOKOG EVANĐEOSKOG
TEOLOŠKOG UČILIŠTA
HR-31000 Osijek
tomislav.vidakovic1@gmail.com

UTJECAJ KONSTANTINOVA PREOKRETA NA OBLIKOVANJE EUHARISTIJSKE LITURGIJE

Kao jedan od najdramatičnijih i najdalekosežnijih preokreta u svjetskoj povijesti, Konstantinov preokret je ostavio neizbrisiv trag i na povijest kršćanstva, osobito na povijest liturgije. Budući da mnogi današnji liturgijski koncepti i prakse vuku svoje korijene upravo iz konstantinskog doba, oko čijeg vrednovanja postoje vrlo različita i čak oprečna stajališta, pitanja vezana uz utjecaj spomenutog preokreta na oblikovanje i shvaćanje liturgije ostaju uvijek aktualna. Autor ovog izlaganja će, uspoređujući euharistijsku liturgijsku praksu predkonstantinskog razdoblja sa onom tijekom i neposredno nakon Konstantinova ozakonjenja kršćanstva, a uzimajući u obzir parametre kao što su liturgijski narod, prostor, vrijeme i radnje, pokušati odgovoriti na dva, po svom mišljenju, ključna pitanja: 1) je li spomenuti preokret uistinu bio prekretnica u povijesti euharistijske liturgije, te 2) može li se to razdoblje smatrati „zlatnim dobom“ euharistijske liturgije.

Dr. sc. Inga VILOGORAC BRČIĆ, viši asistent
Odsjek za povijest
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. Lučića 3
HR-10000 Zagreb
ivbrbic@ffzg.hr

KONSTANTIN I HELENA U EGIPTU

Rimski pisani i predmetni izvori te lokalne predaje iz kasnijih razdoblja bilježe aktivnosti cara Konstantina i njegove majke Helene u Egiptu. Amijan Marcellin piše da je Konstantin dao prevesti obelisk Tutmozisa III. iz hrama u Karnaku do Aleksandrije (*Amm. Marc. XVII, 4, 13*). Nekoliko kamenih spomenika iz Aleksandrije i Luksora nose posvete caru, a aleksandrijska je kovnica izrađivala novac s njegovim likom. Štovan je kao božanstvo u hipostilnoj dvorani Amenofisa III. u Luksoru, preuređenoj za carski kult u Dioklecijanovo vrijeme. Carica Helena, pak, prema predaji je dala sagraditi kapelu Goručega grma na Sinaju te je utemeljila Djevičin samostan u Deir al Adri, jednom od najvažnijih egipatskih hodočasničkih središta. Konstantin i Helena ostavili su trag u Egiptu, iako nema izvora koji bi dokazivali da su ondje osobno boravili.

Viši lektor Ninoslav ZUBOVIĆ, prof. latinskog jezika i rimske književnosti i grčkog jezika i književnosti
Josip PARAT, mag. archaeol., mag. hist., student
Odsjek za klasičnu filologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
I. LUČIĆA 3
HR-10000 ZAGREB
nzubovic@ffzg.hr
josip.parat@gmail.com

EUZEBIJEVA *VITA CONSTANTINI* KAO KNJIŽEVNI TEKST

Euzebije (c. 260-339), biskup palestinske Cezareje, autor je, osim *Crkvene povijesti*, *Kronike*, teoloških i apologetskih spisa, biblijskih komentara, i jednog pohvalnog govora kojim veliča kršćanske kreposti rimskoga cara. Predaja je taj nedovršeni panegirik u četiri knjige, ujedno najvažniji suvremeni izvor za Konstantinovu vladavinu, spremno prihvatila kao carev životopis. Premda *Vita Constantini* nedvojbeno sadrži biografske elemente, ona se da opisati i kao neobičan hibrid životopisa, panegirika i narativne historije.

Učeni je Euzebije bio Konstantinov savjetnik na Nicejskom saboru, održao govor prigodom posvećenja Konstantinove crkve Svetog groba u Jeruzalemu 335, te sastavio enkomije povodom desetog i tridesetog jubileja Konstantinove vladavine. Bujno i svestrano biskupovo književno stvaralaštvo vjerojatno ne bi bilo moguće da mu njegov bivši gospodar, a potom učitelj i prijatelj, Pamfil iz Cezareje nije bio stavio na raspolaganje svoju bogatu biblioteku. Tako je Euzebije mogao postati rodonačelnik i crkvene povijesti i kršćanske kronike.

Iako su u prošlosti, potaknuti njegovom pristranošću i nedosljednošću, spisu *Vita Constantini* znali odricati Euzebijevo autorstvo, noviji papirusni nalazi potvrdili su autentičnost nekih važnih carskih dokumenata koji se ondje izrijekom navode. Tako se u standardnom djelu T.D. Barnesa *Constantine and Eusebius* (1981) Konstantinova *vita* palestinskoga biskupa uvelike uvažava kao pouzdan vodič. To je ohrabrilo novije proučavatelje da priznaju samosvojnost Euzebijeve književne postupaka kojima glavni cilj nije bio toliko prikazati stvarnost, koliko uvjeriti čitatelja u ispravnost autorovih nazora. Ovo će izlaganje pokušati predočiti kako mjeru Euzebijeve inovativnosti kao pisca, tako i njegov dug književnoj predaji.

PRILOZI

Žene u Konstantinovoj obitelji i muškarci koji su ponijeli grimiz	20
Događaji za Konstantinova života	21
Najčešće spominjani stari pisci	24
Carska viđenja i snovi	25
Bibliografija priručnih materijala	27
Popis sudionika	28

ŽENE U KONSTANTINOVJOJ OBITELJI I MUŠKARCI KOJI SU PONIJELE GRIMIZ*

Flavija Julija **Helena, majka**, od o. 270. g. prva supruga ili suložnica Konstancija (I Klora), Maksimijanovog cezara i nižeg augusta u drugoj tetrarhiji

Teodora, **maćeha**, druga supruga Konstancija (I Klora); kći je Eutropije, supruge Dioklecijanova suvladara Maksimijana, ali iz Eutropijina prvoga braka s Afranijem Hanibalijanom, tj. Maksimijanova pokćerka; vjenčanje je ili utjecalo da Konstancije postane Maksimijanovim cesarom, ili je to potvrdilo; plodan brak, šestero Konstantinove polubračće, tri brata i tri sestre:

1. Flavije Dalmacije (otac dvojice Konstantinovih nećaka, Flavija Dalmacija / Delmacija Mlađeg i Hanibalijana), 2. Flavije Julije Konstancije (otac još dvojice Konstantinovih nećaka, Gala Cezara i Julijana Otpadnika), 3. Hanibalijan, 4. Konstancija, 5. Eutropija, 6. Anastazija

Eutropija, **punica** (i adoptivna prapunica), Maksimijanova supruga, majka Konstantinove maćeha i Konstantinove druge žene

Konstancija, **polusestra** 1. Konstancijeva i Teodorina kći; udao je sâm Konstantin za Licinija, radi saveza, majka Konstantinova nećaka Valerija Licinijana Licinija

Eutropija, **polusestra** 2, Konstancijeva i Teodorina kći; udata za Nepocijana, majka Julija Nepocijana

Anastazija, **polusestra** 3. Konstancijeva i Teodorina kći;

Minervina, **prva supruga (suložnica)**, mati carevića Krispa, najstarijeg Konstantinovog sina

Flavija Maksima Fausta, **druga supruga**, Maksimijanova i Eutropijina kći, Maksencijeva sestra; također vrlo plodan brak: trojica sinova i dvije kćeri.

1. Konstantin II, 2. Konstancije II, 3. Konstant, 4. Helena, 5. Konstantina (Konstancija II.)

Helena, Konstantinova i Faustina **kći**, Konstantinova i Minervinina **snaha**, udata najprije za polubrata Krispa, zatim za polubratića Julijana Otpadnika

Konstantina (Konstancija II), **kći**, udata dva puta za polubratice, najprije Hanibalijana, zatim Gala Cezara;

* Podcrtana su imena muškaraca (osim samoga Konstantina) koji su nosili vladarske naslove

DOGAĐAJI ZA KONSTANTINOVA ŽIVOTA

- 272. ili 273, 27. veljače** Konstantin rođen u Najsu (dan. Niš, Srbija); otac: Julije Konstancije (budući I. Klor, rođen u Iliriku 31. ožujka o. 250. g.); majka: Helena, prva Konstancijeva supruga ili suložnica od o. 270. godine
- 283.** veliki požar u Rimu, pogoden forum, izgorjela senatska kurija
- 284, 20. studenoga** Dioklecijan stupa na prijestolje
- 285, jesen** Dioklecijan proglašava Maksimijana cesarom
- Dioklecijan i Maksimijan financiraju obnovu forumskog kompleksa u Rimu, obnovljena vijećnica senata
- 285 – 286.** Maksimijan guši ustanak bagauda u Galiji
- 286, 1. travnja** Dioklecijan uzdiže Maksimijana za augusta; Maksimijanovo potomstvo: sin Maksencije, kći Fausta, pokćerka Teodora
- 287, 21. srpnja** božanski rođendan (*natalicia*) Jovija Dioklecijana i Herkulija Maksimijana; otkako je uveden, slavi se svake godine
- 293, 1. ožujka** Galerije i Konstantinov otac, Konstancije (I. Klor) proglašeni cesarima; Galerije je Dioklecijanov cesar, a Konstancije Maksimijanov – bio prefekt njegova pretorija i već je oženjen njegovom pokćerkom Teodorom
- 296.** Konstancije pobjeđuje uzurpatora Alekta u Britaniji; Galerija porazili Perzijanci
- 297.** Galerije uspješan protiv Perzijanaca: pobjeda i zauzeće prijestolnice Ktezifonta (dan. Madaen kod Bagdada, Irak)
- 298.** Ugovor s Perzijom: gornja Mezopotamija ponovno pod rimskom vlašću
- 298 – 306.** Maksimijan vodi izgradnju golemih Dioklecijanovih termi u Rimu
- o. 300.** Konstantinova prva supruga ili suložnica Minervina rodila sina Krispa
- 301, 1. rujna** Dioklecijanova monetarna reforma
studeni / prosinac Edikt o cijenama
- 303, 23. veljače** počinje veliki progon kršćana
- 20. studenoga** Dioklecijan i Maksimijan u Rimu slave dvadesetgodišnjicu vladavine (= *vicennalia*)
- 305, 1. svibnja** Dioklecijan odstupa u Nikomediji (dan. Izmit, Turska), Maksimijan u Mediolanu (dan. Milano, Italija); Galerije i Konstancije postaju augusti; Galerije nasljeđuje Dioklecijanovu, višu poziciju i sam odlučuje o novim cesarima: Maksimin Daja i Sever; Konstantin je mimoiđen, odlazi od Galerija (kod kojega je služio) ocu u zapadni dio Carstva
- 305 – 310.** u tom razdoblju dovršen prvi veliki Konstantinov graditeljski pothvat – dvorana za prijeme *aula palatina*, bazilika u carskoj palači u Treverskoj Augusti (dan. Trier, Njemačka)
- 306, 25. srpnja** Konstancije nakon pohoda na Pikte umire u Eboraku u Britaniji (dan. York, Engleska) u sinovoj nazočnosti; vojska izvikuje Konstantina augustom – Galerije će mu ponuditi da ga prizna za cesara
28. listopada Maksencije u Rimu proglašen cesarom, Maksimijan se vraća iz carske mirovine i ponovno je august
- 307, proljeće** Sever se sukobio s Maksencijem, uhvaćen je u Raveni, pogubljen kod Rima
ljetno Konstantin pobjeđuje Franke
kolovoz / rujna Konstantin se ženi Maksimijanovom kćeri Faustom, Maksencijevom sestrom
jesen Galerije ne uspijeva svrgnuti Maksencija
- 308, proljeće** razdor između Maksencija i oca mu Maksimijana
ljetno Konstantin vojuje protiv germanskih Bruktera
11. studenoga savjetovanje u Karnuntu (dan. Deutsch Altenburg – Petronell, Austrija): Maksimijana uvjerilo da odstupi drugi put; Licinije proglašen augustom
- 308 – 310.** negdje u tome razdoblju Konstantinu se ukazuju Apolon i Pobjeda i proriču mu dugu vladavinu
- 309.** Konstantin uvodi solid
- 310.** Konstantin kod Agripinske Kolonije (dan. Köln, Njemačka) dovršio most preko Rena (= Rajne), vojuje protiv Franaka
- tast Maksimijan roti se protiv Konstantina, uhićen je i ubijen (ili se ubio) u Masiliji (dan. Marseille, Francuska); začudo, sin Maksencije ga u Rimu uredno dao divinizarati odlukom senata
- Konstantin sklapa savez s Licinijem, a Maksencije s Maksiminom Dajom
- 311, 30. travnja** Galerijev “Edikt o toleranciji”; nedugo zatim Galerije umire
- 312, ljeti** Konstantin prelazi Alpe i pobjeđuje Maksencijeve snage u više bitaka na sjeveru Italije (kod Seguzije = Susa, Taurinske Auguste – *Augusta Taurinorum* = Torino i kod Verone)
28. listopada pred Rimom bitka kod Milvijskog mosta – Maksencije se udavio u Tiberu
- Maksencijev graditeljski projekt – *basilica nova* – uz Svetu cestu bio je gotovo dovršen; Konstantin se pobrinuo za to i ‘posvojio’ je, te u njoj dao postaviti svoj divovski kip (dijelovi u Kapitolijskim muzejima)
- možda započela gradnja Spasiteljeve bazilike = Konstantinove bazilike = sv. Ivana Lateranskog, ali sigurno nije gotova prije ranih 320-ih
- 313, početak godine** Konstantin i Licinije sastaju se u Mediolanu, vjenčanje Licinija i Konstantinove polusestre Konstancije, objava zajedničkog “Milanskog edikta”
30. travnja Licinije pobjeđuje Maksimina Daju u bici kod Hadrijanopola (dan. Edirne, Turska)

kolovoz Maksimin Daja umire u Tarsu (dan. istoimeni grad u Turskoj)

listopad koncil u Rimu – odbačen donatizam

314, 31. siječnja izbor pape Silvestra I – pontifikat do smrti 31. listopada 335.

kolovoz koncil u Arelatu (dan. Arles, Francuska) – ponovno odbačen donatizam; Konstatni osobno pribivao, podupro osudu donatizma i konfiskaciju donatističkih crkava

- Licinije na Istoku dao pogubiti Dioklecijanovu kćer Valeriju i majku joj Prisku

315, 25. srpnja Konstantin u Rimu slavi desetgodišnjicu vladavine (= *decennalia*)

- senat i narod rimski posvećuju Konstantinov slavoluk u spomen pobjede nad Maksencijem

srpanj ili kolovoz Licinije i Konstancija dobili sina, Licinija II. Licinijana

316, jesen Konstantinove pobjede nad zetom Licinijem kod Siscije,

8. listopada kod Cibala (dan. Sisak i Vinkovci, Hrvatska) i (M)ardije (možda dan. Ermanli, Bugarska)

317, 1. ožujka sporazum u Serdiki (dan. Sofija, Bugarska) između Konstantina i Licinija

- Konstantinovi sinovi Krisp i Konstantin II, te Licinijev Licinije II. Licinijan proglašeni cesarima (Krisp je stariji tinejdžer, a ostala dvojica dječaci)

- Konstantin odabire Serdiku (= dan. Sofija, Bugarska) za boravište

- Helena odabire rezidenciju u Rimu, jugoistočni dio grada, Sesorij, kompleks s dvorcem, cirkom, malim amfiteatrom, vrtovima i termama iz razdoblja Severa, koje se preuređuju – *thermae Helenianae*; u blizini je dekadonalni Licinijev paviljon, nesigurne datacije (300 – 330); dio će Heleninom i Konstantinovom voljom biti pregrađen u crkvu sv. Križa u Jeruzalemu

318. cezar Krisp poslan na zapad da vojuje protiv prekorajnskih barbara

do 320. Konstantin se na novcu davao prikazivati sa zrakastom – sunčanom krunom

o. 320 bazilika sv. Petra u Vatikanu; prema nalazima novca u grobovima ispod, najranije 317 – 320, a po zlatnom križu što su ga Konstantin i Helena poklonili, a ona je nazvana augustom – dakle je poslije 324. kad je dobila taj naslov – bazilika je morala biti gotova prije 328. kad je augusta Helena umrla

321. raskid između Konstantina i Licinija

322(?) / 323. Konstantinov pohod na Sarmate, možda i Gote

324. Konstantin gradi brodovlje u Tesaloniki (dan. istoimeni grad u Grčkoj, hrv. Solun)

ljeti cezar Krisp pobjeđuje Licinijevo brodovlje na Propontidi

3. srpnja opet jedna bitka kod Hadrijanopola: Konstantin pobijedio Licinija, zatim ga opsjeo u Bizantiju

kasno ljeto Licinije bježi u Halkedon (trad. Kalcedon = dan. Kadiköy, četvrt u azijskom dijelu Istanbula, Turska)

18. rujna Konstantin pobjeđuje Licinija kod Hrizopola (dan. Üsküdar – Scutari, u azijskom dijelu Istanbula) – jedini car

- nagrada Krispu za doprinos: uprava Zapadom, rezidencija u Treverskoj Augusti

tijekom jeseni Konstantin putuje na istok, možda do Antiohije

- zabrana poganskih žrtvovanja, počinju konfiskacije dobara poganskih hramova; zabranjene gladijatorske igre i obredna prostitucija

8. studenoga treći Konstantinov sin, Konstancije II. proglašen cesarom; tata započeo poslove oko osnutka Konstantinopola

- Helena je te godine dobila naslov *Augusta*

325, proljeće Licinije i sin mu Licinije II. Licinijan pogubljeni vješanjem u Tesaloniki

svibanj / lipanj prvi ekumenski crkveni sabor – u Nikeji (= trad. Niceji, dan. Iznik, Turska) = Nicejski sabor – (nicejsko) Vjerovanje: Euzebije iz Nikomedije zbog opredjeljenja za arijansko učenje prognan u Galiju; Konstantinove poslanice svetome skupu

25. srpnja Konstantin u Nikomediji slavi dvadesetgodišnjicu vladavine

326, svibanj Konstantin se u Poli (dan. Pula, Hrvatska) sastaje sa sinom Krispom i daje ga pogubiti zbog preljuba

25. srpnja Konstantin u Rimu drugi puta slavi dvadesetgodišnjicu, ne prinosi žrtvu na Kapitoliju

potkraj godine Konstantin dao pogubiti suprugu Faustu

- započelo planiranje crkve Rođenja Kristova u Betlehemu

- približno iste godine Konstantinovo pismo biskupu Makariju Jeruzalemskom, naputak za početak gradnje crkve Kristova groba

326 - 327. carica majka Helena u Svetoj Zemlji, obilazi mjesta iz Evanđelja

327. dijelovi sv. Križa stižu u baziliku u Sesoriju u Rimu

- započeta velika Konstantinova crkva u Antiohiji na Orontu, za sv. Slogu / Sklad – ‘zlatni osmerokut’

328 (možda 329) Helena umire u Rimu; dovršen mauzolej Tor Pignatarata na Labikanskoj cesti kod Rima; odatle Helenin porfirni sarkofag u Vatikanskim muzejima – po vojničkim motivima pretpostavka da je prvotno bio planiran za samoga Konstantina

jesen zajedno s najstarijim živim sinom Konstantinom uspješno vojuje protiv Alamana na Rajni

- Konstantin gradi most preko Dunava u Esku (*Oescus*, kod dan. Plevana, Bugarska)

- Euzebije iz Antiohije, biskup arijanskog opredjeljenja, opozvan iz prognaništva u Galiji na molbu Konstantinove sestre Konstancije
- Atanazije izabran aleksandrijskim biskupom
- 330, 11. svibnja** posveta Konstantinopola; kružni ili ovalni Konstantinov forum s trijemovima i carevim kipom na stupu u sredini; preuređenje već postojećeg cirka – carska loža povezana je s palačom, analogija *Circus maximus* – Palatin u starome Rimu; palača, terme, crkve Svetoga Mira i Svete Mudrosti – nesigurno je li druga njegova, jer je posvećena tek 360.
- 332, početak godine** veliki pohod na Gote na Dunavu
pred kraj godine pobjeda i mirovni sporazum
- sabor u Antiohiji (dan. Antakya, Turska)
- 333, 25. prosinca** četvrti Konstantinov sin Konstant proglašen cesarom
- 334.** pohod na Sarmate, Sarmati naseljeni u Carstvu
- Sabor u Cezareji (dan. istoimeni grad između Tel Aviva i Haife u Izraelu)
- Dalmacije Stariji, Konstantinov polubrat, poslan ugušiti pobunu na Cipru
- 335.** Konstantinov nećak Dalmacije Mlađi proglašen cesarom, trenutno četvrti s tim naslovom, uz Konstantinove vlastite sinove; dodijeljena mu je nadležnost nad Grčkom i donjim Podunavljem; Konstantinu II. Zapad, Konstanciju Istok, Konstantu Italija i gornje Podunavlje. Drugi nećak Hanibalijan proglašen kraljem kraljeva.
- crkveni sabor u Tiru (dan. Tir, Libanon), predsjedava Euzebije Cezarejski; aleksandrijski biskup Atanazije utječe se Konstantinu u Konstantinopolu
- 336, 5. veljače** Atanazije poslan u Treversku Augustu (dan. Trier, Njemačka) – ostat će do lipnja 337.
27. veljače Konstantinu su 63 ili 64 godine; diči se da je povratio gotovo cijelu prekodunavsku Dakiju Trajanova doba
22. lipnja u Konstantinopol dopremljene relikvije dvojice apostola, Andrije i Luke, povezuje se s dovršenjem crkve Sv. Apostolâ koja je namijenjena za kult apostola (12 kenotafa) i carsku grobnicu (Konstantin osobno)
- 337, nedugo nakon Uskrsa** Konstantin se razbolio tijekom pohoda na Perzijance
22. svibnja umire u carskoj vili u Ankironi, u okolici Nikomedije (dan. Izmit, Turska) – predaja da ga je na smrtnoj postelji krstio Euzebije iz Antiohije; spaljen, pepeo položen u crkvu sv. Apostolâ u Konstantinopolu; rimski senat ga po uobičajenoj carskoj proceduri proglasio Božanskim
- tijekom ljeta pobijeni Konstantinovi nećaci Dalmacije, Hanibalijan i drugi srodnici.
- **9. rujna** tri Konstantinova sina s Faustom (tj. unuci augusta Maksimijana i cezara Konstancija I. iz prve tetrarhije) Konstantin II, Konstancije II. i Konstant uzimaju naslov augustâ i dijele vlast

1. IZVOD – IZ ZAKONODAVNE KRONOLOGIJE

- 301.** Dioklecijanov edikt o cijenama
- 303 – 304.** edikti protiv kršćanstva
- 311.** Galerijev edikt o toleranciji
- 313.** Konstantinov i Licinijev edikt o toleranciji, „Milanski edikt“
- 316. i 325.** vezanje kurijala za položaj i dužnosti u njihovim gradovima
- 317.** vezanje majstora kovača novca za poziv
- 332.** vezanje kolona za posjede na kojima su stupili u kolonatsku obvezu

2. IZVOD – NEKOLIKO BISKUPA I SABORA

- 313.** početak spora u Afričkoj crkvi – za biskupsku stolicu Kartage; biskupi Cecilijan i Donat
listopad sabor u Rimu – odbačen donatizam
- 314, kolovoz** sabor u Arelatu (= Arles, Francuska) – ponovno odbačen donatizam
- 321.** sinod u Aleksandriji – svrgnut prezbiter Arije, osuđeni njegovi sljedbenici
- 321. ili 322.** regionalni sabor u Cezareji – sazvaio tamošnji biskup Euzebije, nadajući se ublažiti arijanski raskol
- 325, svibanj / lipanj** prvi ekumenski crkveni sabor - u Nikeji (trad. Niceja, dan. Iznik, Turska) = Nicejski sabor – (nicejsko) Vjerovanje; odbačeno učenje prezbitera Arija o odnosu među osobama Sv. Trojstva, Arije prognan u iliričku dijecezu, sljedbenici u Galiju
- 332.** sabor u Antiohiji o stezi u crkvenim zvanjima
- 335.** sabor u Tiru – pokušaj da se Atanazija Aleksandrijskoga privoli integrirati Arija i sljedbenike u Aleksandrijsku crkvu

NAJČEŠĆE SPOMINJANI STARI PISCI,

SLIJEDOM PREMA DOVRŠENJU DJELÂ

Anonimni autor **panegirika Konstantinu**, vjer. održanoga **310.** u Treverskoj Augusti (= Trier, Njemačka), *Pan. Lat.* VII (VI)

Lucije Cecilije Firmijan Laktancije (r. o. 250 - † o. 320 – 25) Iz Prokonzulske Afrike, otišao na Dioklecijanov poziv živjeti i raditi kao orator u Nikomediju gdje je iz jezičnih razloga imao malo posla (rimski pisac latinskog jezika). Tu se obratio na kršćanstvo i proživio razdoblje progona. Povezao se s Konstantinom (budućim Velikim) koji ga je pozvao u Treversku Augustu da mu poučava najstarijeg sina Krispa. Crkveni otac, “kršćanski Ciceron” (kompliment od Pica della Mirandola).

Božje uredbe (*Institutiones Divinae*) – obuhvatan prikaz i kritika poganske filozofije (i mitologije) iz kršćanskog aspekta.

Smrti progonitelja (*De mortibus persecutorum*) – grozovite smrti vladara koji su progonili kršćane.

Konstantinov san uoči bitke na Milvijskom mostu je u *Lact. Mort.* 44, 5 – 6; cijela bitka 1 – 9

“Milanski edikt” *Lact. Mort.* 48, 1 – 13

Euzebijje Cezarejski (r. o. 265 - † 339. ili 340), od 313. biskup Primorske Cezareje u Palestini (dan. Cezareja u Izraelu), sudionik prvog ekumenskog koncila kršćanske crkve u Niceji, autor više teoloških i historiografskih djela. Rimski pisac grčkoga jezika. “Otac crkvene povijesti”.

Crkvena povijest (*Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*) dopirala je do 323. godine. Rufin iz Akvileje preveo ju je na latinski oko g. 400. U latinskoj verziji sadržaj je produljen do 395. godine. Euzebijjeva je povijest bila prevedena i na sirijski i na armenski.

“Milanski edikt” *Euseb. Hist. Eccl.* X, 5, 2 – 14

Puni naslov Euzebijjeva Konstantinova životopisa (najčešće citiranog kao *Vita Constantini*) bio je Život blaženoga cara Konstantina (*Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου βασιλέως*).

Konstantinov san uoči bitke na Milvijskom mostu je u *Lact. Const.* 1, 28 (cijela bitka I, 26 – 31)

“Kronika”, kronološki pregled povijesti od praoca Abrahama do Konstantina, sa sinkronističkim tablicama mezopotamske, egipatske i antičke povijesti (Kronološke tablice, *Χρονικοὶ κανόνες*) sačuvana je u fragmentima. Na latinski ju je preveo (i produljio) sveti Jeronim.

Eutropije, 4. st., vrhunac dužnosničke karijere 380-ih godina, umro iza 390. Napisao je i caru Valentu posvetio Kratak prikaz povijesti od osnutka Rima (*Breviarium ab Urbe condita*) u deset knjiga. Sadržaj dopire do **364. godine**, tj. do početka Valentove vladavine. Djelo je izvorno napisao na latinskom jeziku, za zatim je prevedeno i na grčki. Sačuvane su obje verzije. Slijedeći pisci čija su djela navedena u ovome pregledu koristili su se njime. Bilo je vrlo popularno i u kasnijim razdobljima. Pavao Đakon i Landolf Sagak napisali su nastavke, ukupno do početka 9. st.

Sekst Aurelije Viktor, 360-e godine

Carski činovnik ili časnik pod vladavinom Konstantinova sina, Konstancija II.

Carevi (*Liber de Caesaribus*) – pregled povijesti Carstva kroz literarne portrete vladara, od Augusta do Konstantina. Zajedno sa spisima nepoznatih autora *Origo gentis Romanae* i *De viris illustribus* = *Historia tripartita*.

Podrijetlo cara Konstantina (Origo Constantini imperatoris), djelo nepoznatoga autora, **o. 390.** godine, prvi iz skupine kraćih spisa povijesnoga sadržaja (*Excerpta Valesiana*) koja je izdavač Henrik Valois objavio 1636. u prilogu prvom izdanju Povijesti Amijana Marcelina. Nikome se mogu sigurno pripisati, pa se njihovi autori nazivaju Valezijevim Anonimima (*Anonymus Valesii I* = *Origo Constantini imperatoris*).

Izvadak o carevima (Epitome de Caesaribus), anonimni autor **s kraja 4. st.**, pregled povijesti od Augusta do Teodozija koji se pogrešno pripisivao Sekstu Aureliju Viktoru.

Zosim, sirijsko-palestinskog podrijetla, pravno obrazovan, dvorjanin u Konstantinopolu pri carskoj riznici na smjeni 5. i 6. stoljeća, poganski rimski povjesničar, **između 498. i 502.** dovršio Novu povijest (*Ἱστορία νέα*) u šest knjiga, od Augusta do 410. godine. Smatra da je rimsku državu zatekla propast jer Konstantin od 313. više nije obavljao propisane obrede starim božanstvima... Sačuvan je i iz poganske perspektive detaljno opisan tijek 4. st.

Konstantinova darovnica (Donatio Constantini ili Constitutum Constantini), tobožnja carska povelja, vjerojatno **9. st.**

CARSKA VIĐENJA I SNOVI

KONSTANTIN NAKON POBJEDE NAD FRANCIMA I MAKSIMIJANOVE SMRTI

Pan. Lat. VII(VI), 21

... ipsa hoc sic ordinante Fortuna ut te ibi rerum tuarum felicitas admoneret dis immortalibus ferre quae votaveras, ubi deflexisses ad templum toto orbe pulcherrimum, immo ad praesentem, ut vidisti, deum. Vidisti enim, credo, Constantine, Apollinem tuum comitante Victoria coronas tibi laureas offerentem, quae tricenum singulae ferunt omen annorum. Hic est enim humanarum numerus aetatum, quae tibi utique debentur ultra Pyliam senectutem. Et immo quid dico „credo“? Vidisti, teque in illius specie recognovisti, cui totius mundi regna deberi vatum carmina divina cecinerunt. Quod ego nunc demum arbitror contigisse, cum tu sis, ut ille, iuvenis et laetus et salutifer et pulcherrimus «et» imperator.

... sama je to Sreća uredila tako da Te ondje sreća Tvojih poslova opomene neka besmrtnim bogovima prineseš što si bio zavjetovao, kad si skrenuo k najljepšem hramu na cijelome svijetu, čak štoviše – kako si vidio – k nazočnome bogu. Vidio si naime, vjerujem, Konstantine, kako Ti Tvoj Apolon u Pobjedinoj pratnji pruža lovorove vijence, a svaki znači trideset godina. To je, naime, trajanje ljudskih vjekova koji su Tebi određeni preko pilske¹ starosti. Ma što zborim „vjerujem“? Vidio si, i prepoznao si sebe u liku Njega,² kojemu su pjesnici božanskim stihovima ispjevali da mu je određena vlast nad cijelim svijetom. Ja smatram da se to napokon dogodilo sada, jer Ti si poput njega – mlad, radostan, spasonosan, prelijep i car.

KONSTANTIN UOČI BITKE KOD MILVIJSKOG MOSTA

Euseb. Vita Const. I, 28 – 29

28 Εὐχομένῳ δὲ ταῦτα καὶ λιπαρῶς ἰκετεύοντι τῷ βασιλεῖ θεοσημεῖα τις ἐπιφαίνεται παραδοξοτάτη, ἣν τάχα μὲν ἄλλου λέγοντος οὐ ῥάδιον ἦν ἀποδέξασθαι, αὐτοῦ δὲ τοῦ νικητοῦ βασιλέως ... ἡμῖν ... ἐξαγγελίαντος ὄρκους τε πιστωσαμένου τὸν λόγον, τίς ἂν ἀμφιβάλοι μὴ οὐχὶ πιστεῦσαι τῷ διηγήματι; ... Ἀμφὶ μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας, ἤδη τῆς ἡμέρας ἀποκλινοῦσης, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἔφη ἐν αὐτῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου σταυροῦ τρόπαιον ἐκ φωτὸς συνιστάμενον, γραφὴν τε αὐτῷ συνῆφθαι λέγουσαν τούτῳ νίκα. Θάμβος δ' ἐπὶ τῷ θεάματι κρατῆσαι αὐτόν τε καὶ τὸ στρατιωτικὸν ἅπαν, ὃ δὴ στελλομένῳ ποι πορείαν συνείπετό τε καὶ θεωρὸν ἐγένετο τοῦ θαύματος.

Haec precanti ac suppliciter postulanti imperatori, admirabile quoddam signum a Deo missum apparuit. Quod si quidem ab alio quopiam diceretur, haud facile auditores fidem essent habituri. Verum cum ipse victor Augustus nobis ... id retulerit et sermonem sacrametni religione firmaverit, qui post hac fidem huic narrationi adhibere dubitabit? ... Horis diei meridianis, sole in occasum vergente, crucis tropaeum in caelo ex luce conflatum, soli superpositum, ipsius oculis se vidisse affirmavit, cum huiusmodi inscriptione: Hac vince. Eo viso et se ipsum et milites omnes qui ipsum nescio quo iter facientem sequebantur, et qui spectatores miraculi fuerant, vehementer obstupefactos.

Eusebius 1975

Dok se car tako zavjetovao i usrdno molio, ukaže se čudesan Božji znak, koji ne bi bilo lako prihvatiti da govori tko drugi, no kad je sam car pobjednik...meni ... izjavio tu pripovijest i ovjerio je zakletvom, tko bi dvojio da se tom izvještaju mora vjerovati?... Reče da je oko srednjega sunčeva sata, kad je dan već opadao, vlastitim očima na samome nebu, iznad sunca, vidio znak križa sazdan od svjetla, a na njemu je stajao natpis koji je glasio: “Ovime pobjeđuj!”. Na taj je prizor divljenje proželo i njega i svu vojsku koja ga je nekamo pratila i gledala čudo.

29 Καὶ δὴ διαπορεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἔλεγε, τί ποτε εἶη τὸ φάσμα. Ἐνθυμουμένῳ δ' αὐτῷ καὶ ἐπὶ πολὺ λογιζομένῳ νῦν ἐπῆει καταλαβοῦσα. Ἐνθα δὴ ὑπνοῦντι αὐτῷ τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ σὺν τῷ φανέντι κατ' οὐρανὸν σημεῖον ὀφθῆναι τε καὶ παρακελεύεσθαι, μίμημα ποιησέντων τοῦ κατ' οὐρανὸν ὀφθέντος σημείου τούτῳ πρὸς τὰς τῶν πολεμίων συμβολὰς ἀλεξήματι χρῆσθαι.

Interim ipse, ut aiebat, addubitare animo coepit quidnam hoc spectrum sibi vellet. Cogitanti ipsi et diu multumque apud se reputanti, nox tandem supervenit. Tum vero Christus Dei dormienti apparuit cum signo illo quod in coelo ostensum fuerat, praecepitque, ut militari signo ad similitudinem eius quod in coelo vidisset fabricato, eo tamquam salutari praesidio in praeliis uteretur.

Eusebius 1975

¹ Pilske = Nestorove. Nestor, kralj Pila u Meseniji, najstariji grčki junak pod Trojom, pojam je mudre i blagoslovljene dugovječnosti.
² Konstantinovu pogansku viziju prati velika bibliografija: čitanje koje donosimo prilagođeno je tumačenju da je vizija uključivala sinkretizam Apolona s božanskim Augustom. Literarna referencija na *Verg. Ecl.* IV, 10 (*tuus... Apollo*) navodi zatim da se *vates* razumiju kao uzvišeni trojac Oktavijanovih pjesnika – propagandista (*Vergilije, Horacije, Ovidije*).

I govoraše da se u sebi dvoumio kakvo bi to znamenje bilo. Dok je tako promišljao i mnogo umovao, spusti se noć. A tada da mu se u snu ukazao Pomazanik Božji sa znakom koji se bio prikazao na nebu i zapovijedio neka načini znak koji je bio vidio na nebu i neka se njime koristi kao ustukom protiv neprijateljskih napada.

Lactant. Pers. 44, 5

Commonitus est in quiete Constantinus, ut caeleste signum dei notaret in scutis atque ita proelium committeret. Fecit ut iussus est et transversa X littera, summo capite circumflexo, Christum in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum.

U snu bude Konstantin opomenut neka na štitove svojih vojnika stavi nebeski Božji znak i neka tako otpočne boj. Poslušavši taj nalog, naslikao je nakošeno slovo X, zaokruženo pri vrhu, i tako naznačio na štitovima Krista. Tim znakom oboružana vojska pograbila je oružje.

Laktancije 2005, 109

LICINIJE UOČI BITKE KOD HADRIJANOPOLA PROTIV MAKSIMINA DAJE

Lactant. Pers. 46, 2 – 5

Tum Maximinus eiusmodi votum Iovi vovit, ut si victoriam cepisset, Christianorum nomen extingeret funditusque deleteret. Tunc proxima nocte Licinio quiescenti adsistit angelus Dei monens, ut ocius surgeret atque oraret Deum summum cum omni exercitu suo; illius fore victoriam, si fecisset. Post has voces cum surgere sibi visus esset et cum ipse qui monebat adstaret, tunc docebat eum quomodo et quibus verbis esset orandum. Discusso deinde somno notarium iussit acciri et sicut audierat, haec verba dictavit:.....

Tada se Maksimin zavjetovao Jupiteru da će, ako pobijedi, posve izbrisati i iskorijeniti kršćansko ime. Sljedeće je noći Liciniju u snu prišao anđeo Božji i opomenuo ga neka odmah ustane i s čitavom se vojskom pomoli najvišem Bogu: ako to učini, pobjeda će biti njegova. Dalje je sanjao kao da je poslije tih riječi ustao i da je isti anđeo koji ga je opomenuo stajao pokraj njega i poučavao ga kojim riječima treba moliti. Tada je, razbudivši se, Licinije zapovijedio neka mu pozovu pisara i dao zapisati sljedeće riječi.....

Laktancije 2005, 113, 115

KONSTANTIN UOČI POVLASTICE PAPI SILVESTRU

Don. Const. 7

Eadem igitur transacta die, nocturna nobis facta silentia, dum somni tempus advenisset, adsunt apostoli sanctus Petrus et Paulus dicentes mihi: „Quoniam flagitiis posuisti terminum et effusionem sanguinis innocentis horruisti, missi sumus a Christo domino Deo nostro, dare tibi sanitatis recuperandae consilium. Audi ergo monita nostra et fac quodcumque indicamus tibi....“

Constitutum 1968

Kad je dakle prošao taj dan i zavlada noćna tišina, kad je došlo vrijeme sna, stanu uza me apostoli sveti Petar i Pavao i reknu mi: „Budući da si dokrajčio progone i grozilo se od prolijevanja nevine krvi, poslao nas je gospodin Bog naš Krist da ti damo savjet kako ćeš povratiti zdravlje. Čuj dakle naše naputke i učini što Ti god reknemo....“

BIBLIOGRAFIJA PRIRUČNIH MATERIJALA

- Companion* 2006: *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, ed. N. LENSKY, Cambridge, N. Y. etc.: Cambridge University Press 2006.
- Constitutum* 1968: *Das Constitutum Constatini*, H. FUHRMANN [Monumenta Germaniae historica X], Hannover 1968, 56 - 98.
- Editto* 2012. *Editto di Milano e il tempo della tolleranza: Costantino 313. d. C.*, Catalogo di mostra a cura di G. SENA CHIESA, Milano: Mondadori Electa S. p. A. 2012.
- Eusebius* 1975: *Vita Constantini*, ed. F. Winkelmann, *Eusebius Werke* Bd 1.1: Über das Leben des Kaisers Konstantin [Die Griechischen christlichen Schriftsteller], Berlin: Akademie-Verlag 1975.
- JEDIN, BAUS 2001: Hubert JEDIN, Uvod u crkvenu povijest; Karl BAUS, Od praopćine do rankoršćanske velecркve, *Velika povijest Crkve* sv. 1, ur. H. JEDIN [Volumina theologica: Biblioteka Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije sv. 3], Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.
- KOLARIĆ 2005: Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija: Istočni kršćani, pravoslavni, protestanti*, Zagreb: Prometej 2005.
- Laktancije* 2005: *Lucije Cecilije Firmijan Laktancije, O smrtima progonitelja – Lucii Caecilii Firmiani Lactantii De mortibus persecutorum*, proslav, predgovor, bilješke i kazalo N. CAMBI, prijevod N. CAMBI i B. LUČIN, Split: Književni krug 2005.
- Leksikon* 1996: *Leksikon antičkih autora*, prir. D. ŠKILJAN, Zagreb: Latina & Graeca, Matica hrvatska 1996.
- Panegyrici* 1874: *Duodecim panegyrici Latini*, rec. Ae. BAEHRENS, Lipsiae: Teubner 1874.
- Panegyrici* 1994: *In Praise of later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*, Introduction, Translation, and Historical Commentary, with the Latin Text of R. A. B. MYNORS, C. E. V. NIXON and B. SAYLOR RODGERS, Berkeley, L. A., Oxford: University of California Press 1994.
- Rječnik* 2009: *Enciklopedijski i teološki rječnik*, ur. Aldo STARIĆ, [Volumina theologica, sv. 29], Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.
- SCARRE 1997: Chris SCARRE, *Chronicle of the Roman Emperors*, London: Thames and Hudson² 1997.
- Natuknice iz uobičajenih priručnika (*Realencyklopadie der klassischen Altertumswissenschaft*, *Enciclopedia cattolica*, *Enciclopedia Treccani*, *Wikipedia* (osobito njemačka) i dr.)

POPIS SUDIONIKA

Asist. Hrvoje BEBAN, mag. mus.
Odsjek za muzikologiju Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
hrvoje.beban@gmail.com

Dr. sc. Siniša BILIĆ DUJMUŠIĆ, docent
Studijski odjel povijesti Hrvatskog katoličkog sveučilišta, Ilica 242
sibil1962@gmail.com

Zn. novak Vinka BUBIĆ, dipl. archaeol., univ. bacc. hist.
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
vibubic@ffzg.hr

Dr. sc. Sanja CVETNIĆ, red. prof.
Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
scvetnic@ffzg.hr

Dr. sc. Dino DEMICHELI, viši asistent
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
ddemiche@ffzg.hr

Dr. sc. Hrvoje GRAČANIN, docent
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
hrvoje.gracanin@gmail.com

Dr. sc. Neven JOVANOVIĆ, izv. prof.
Odsjek za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
neven.jovanovic@ffzg.hr

Maja JURATOVAC, univ. bacc. hist.
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
majurato@yahoo.com.hr

Dr. sc. Iva KAIĆ, viši asistent
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
ikaic@ffzg.hr

Dr. sc. Tomislav KARLOVIĆ, docent
Katedra za rimsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ćirilometodska 4
tkarlovi@pravo.hr

Barbara KRILETIĆ, student
Odsjek za arheologiju i Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
krileticbarbara@gmail.com

Dr. sc. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, red. prof.
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
bkm@ffzg.hr

Katarina LUKIĆ, student
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
katarina280793@yahoo.co.uk

Dr. sc. Emilio MARIN, red. prof.
Studijski odjel za povijest Hrvatskog katoličkog sveučilišta, Ilica 242
marin_emilio@yahoo.com

Dr. sc. Jelena MAROJNIĆ, viši asist.
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
jmarohni@ffzg.hr

Dr. sc. Marina MILIĆEVIĆ BRADAČ, red. prof.
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
mmilicev@ffzg.hr

Dr. sc. Dino MILINOVIĆ, doc.
Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
dmilinov@ffzg.hr

Dr. sc. Ivan MILOTIĆ, doc.
Katedra za rimsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ćirilometodska 4
ivan.milotic@pravo.hr

Dr. sc. Anto MIŠIĆ, red. prof.
Filozofski fakultet Družbe Isusove, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Jordanovac 110
amistic@ffdi.hr

Josip PARAT, mag. archaeol. / mag. hist.
Odsjek za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
josip.parat@gmail.com

Dr. sc. Ana PAVLOVIĆ, viši asistent
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu, I. Lučića 3
apavlovi3@ffzg.hr

Dr. sc. Marko PETRAK, red. prof.
Katedra za rimsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu, Ćirilometodska 4
marko.petrak@pravo.hr

Dora POČINAVŠEK, student
Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
dpocivav@ffzg.hr

Daniel RAFAELIĆ, prof. povijesti, doktorand pri Odsjeku za
povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu, I. Lučića 3
drafaelic@ffzg.hr

Dr. sc. Vladimir REZAR, izv. prof.
Odsjek za klasičnu filologiju, Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
vrezar@ffzg.hr

Dr. sc. Danko ŠOUREK, viši asistent
Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
dsourek@ffzg.hr

Doris ŠUGAR, student
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu, I. Lučića 3
dsugar@ffzg.hr

Mihaela ŠUVAK, univ. bacc. hist.
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu, I. Lučića 3
msuvak@ffzg.hr

Maja TABAK, univ. bacc. lat. i hist.
Odsjek za klasičnu filologiju i odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
maja.tabak1@gmail.com

Asist. Tanja TRŠKA MIKLOŠIĆ, mag. educ. hist. art.
Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
ttrska@ffzg.hr

Dr. sc. Tin TURKOVIĆ, docent
Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
tinturkovic@yahoo.com

Dr. sc. Trpimir VEDRIŠ, docent
Odsjek za povijest, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu, I. Lučića 3
tvedris@gmail.com

Mr. sc. Tomislav VIDAKOVIĆ, doktorand pri Odsjeku za
povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Visoko evanđeosko teološko učilište, Cvjetkova 32,
Osijek
tomislav.vidakovic1@gmail.com

Dr. sc. Inga VILOGORAC BRČIĆ, viši asistent
Odsjek za povijest, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u
Zagrebu, I. Lučića 3
ivbrbic@ffzg.hr

Viši lektor Ninoslav ZUBOVIĆ, prof. latinskog jezika i
rimske književnosti i grčkog jezika i književnosti
Odsjek za klasičnu filologiju, Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3
nzubovic@ffzg.hr

 FF press

Filozofski fakultet u Zagrebu
2013.